

וְחֻכָּמִים אֹמְרִים: "יָמֵי חַיֵּיךָ" - הָעוֹלָם הַזֶּה
עד ביאת המשיח, **"כָּל יָמֵי חַיֵּיךָ" - לְהֵבִיא**
לְיָמוֹת הַמְּשִׁיחַ כלומר, גם בעת שיבוא המשיח יהיו
חייבים בזכירת יציאת מצרים¹¹:

פרק שני

כוונת קריאת שמע

משנה א

אדם שֶׁהָיָה קוֹרֵא בַּתּוֹרָה בפרשת קריאת שמע,
וְהִגִּיעַ זְמַן הַמִּקְרָא של קריאת שמע שחרית או
ערבית: **אִם בָּנָה לְבָנוֹ** לצאת ידי חובת המצווה
בקריאה זו - **יֵצֵא** ידי חובת קריאת שמע, **וְאִם לֹא**
- לֹא יֵצֵא¹².

בַּפְּרָקִים - בין הפרקים של קריאת שמע, המפורטים
לקמן במשנה ב' - **שׁוֹאֵל מִפְּנֵי הַכְּבוֹד** - שואל
בשלוש אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום, **וּמְשִׁיב**
שלוש אם הקדימו לו, **וּבְאֲמִצֵּעַ** הפרק **שׁוֹאֵל מִפְּנֵי**
הַיְרָאָה - אדם שירא מפניו שמא יהרגהו, אבל לא
מפני הכבוד **וּמְשִׁיב** לו שלום, **דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר**.

רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר: בְּאֲמִצֵּעַ הפרק **שׁוֹאֵל** בשלוש
אדם **מִפְּנֵי הַיְרָאָה** - שלא יהרגהו, **וּמְשִׁיב** שלום

הכבוד לא: **רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר בְּאֲמִצֵּעַ**. הפרק, שואל בשלוש מי שהוא ירא ממנו, ומשיב שלום למי
שמוטל עליו לכבדו: **וּמְשִׁיב שְׁלוֹם לְכָל אָדָם**. שהקדים לו שלום. והלכה כר". ובכל מקום שאסור

ביאורים והרחבות

11. המשך הויכוח בין בן-זומא לחכמים מובא בברייתא בגמרא (יב, ב): תניא, אמר להם בן
זומא לחכמים: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר (ירמיה כג, ז - ח):
"**הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאוּם ה'** וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד חֵי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי
אִם חֵי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה וְאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צִפּוֹנָה וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר
הִדְחִיתִם שָׁם!" אמרו לו: לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שיעבוד מלכויות
עיקר, ויציאת מצרים טפל לו.

12. בגמרא (יג, א) אמרו שלכאורה נראה מכאן שמצוות צריכות כוונה? (והרי זו מחלוקת אם
מצוות צריכות כוונה או לא, ומכאן ראייה לסובר שמצוות צריכות כוונה!). אך דחו זאת והסבירו
שהאומר שמצוות אינן צריכות כוונה, יפרש כאן 'אם כוון לבו' שמדובר בקורא להגיה, כלומר
קורא את פרשת קריאת שמע בקריאה שמתכוון לתקן שגיאות, ולכן צריך לכוון ליבו לקרוא
את הפרשיות כהלכתן.

ר' עובדיה מברטנורא
ב א היה קורא בתורה. פרשת
קריאת שמע: והגיע זמן.
קריאת שמע: אם כיון לבו
יצא. לדברי האומר מצות
צריכות כוונה צריך לפרש אם
כיון לבו שיהא מתכוין לצאת
ידי חובתו, והאומר מצות אין
צריכות כוונה מפרש אם כיון
לבו לקרות כנקודתן וכהלכתן
לאפוקי קורא להגיה שאינו
קורא התיבות כנקודתן אלא
קורא ככתיבתן כדי להבין
בחסרות ויתרות דבקריאה כזו
לא יצא. ואנן קיימא לן כמאן
דאמר מצות צריכות כוונה:
בפרקים. לקמן במתניתין
מפרש מה הם הפרקים: שואל
מפני הכבוד. שואל בשלוש
אדם נכבד שראוי להקדים לו
שלוש כגון אביו או רבו או
שגדול ממנו בחכמה: ומשיב.
ואין צריך לומר שמשיב להם
שלוש אם הקדימו לו: ובאמצע.
הפרק: שואל מפני היראה.
אדם שהוא ירא מפניו שמא
יהרגהו, ואין צריך לומר
שמשיב לו שלום. אבל מפני

גם **מִפְנֵי הַכְּבוֹד** וכל שכן מפני היראה, **בְּפָרְקִים** - בין הפרקים **שׁוֹאֵל מִפְּנֵי הַכְּבוֹד, וּמַשִּׁיב שָׁלוֹם לְכָל אָדָם**¹³:

משנה ב

אֵלּוּ הֵן בֵּין הַפָּרְקִים בהם מותר להפסיק ולשאול שלום ולהשיב שלום:

(1) **בֵּין בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה** של קריאת שמע **לְשֵׁנֶיהָ** - היינו בין "יוצר המאורות" ל"אהבה",

(2) **בֵּין סוּף בְּרָכָה שְׁנִיָּה** - "הבוחר בעמו ישראל באהבה" **לְ"שִׁמְעַ"**,

(3) **וּבֵין סוּף פֶּרֶשֶׁת "שִׁמְעַ" לְ"וְהָיָה אִם שָׁמַעַ"**,

(4) **בֵּין סוּף פֶּרֶשֶׁת "וְהָיָה אִם שָׁמַעַ" לְ"וַיֹּאמֶר"**,

(5) **בֵּין "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" שֶׁבְּסוּף פֶּרֶשֶׁת "וַיֹּאמֶר" לְ"אָמֵת וַיְצִיב"**.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בֵּין **"וַיֹּאמֶר" לְ"אָמֵת וַיְצִיב" לֹא יִפְסֹק** משום שנאמר (ירמיה י, י): **"וְהָיָה אִם שָׁמַעַ"**, והרי זה כפרק אחד.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן קִרְיָהּ: לָמָּה קִדְּמָה קְרִיאַת פֶּרֶשֶׁת **"שִׁמְעַ" לְ"וְהָיָה אִם שָׁמַעַ"**¹⁴? **אָלָּא כְּדִי שִׁיקְבֵּל עָלָיו עַל מַלְכוּת שְׁמַיִם תְּחַלֵּה** באמירת **"ה' אלהינו ה' אחד"**, **וְאַחֵר כְּדִי יִקְבֵּל עָלָיו עַל מַצּוֹת** - **"וְהָיָה אִם שָׁמַעַ"** תשמעו אל מצותי".

למה קדמה **"וְהָיָה אִם שָׁמַעַ" לְ"וַיֹּאמֶר"**? **שֶׁ"וְהָיָה אִם שָׁמַעַ"** שכתובה בה מצוות תלמוד תורה: **"וּלְמַדְתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם נוֹהֲגִים בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה"**, ואילו

ביאורים והרחבות

13. בגמרא (יג ב) אמרו **שִׁמְשִׁנְתָּנוּ נִכְתְּבָה בְּדֶרֶךְ שֶׁל חִסּוּרֵי מַחְסָרָא וְהָכִי קִתְּנִי** בפרקים - שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר שהוא משיב, ובאמצע - שואל מפני היראה ואין צריך לומר שהוא משיב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: באמצע - שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים - שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם.

בגמרא שאלו את רבי חייא, בהלל ובמגילה מהו שיפסיק? האם אומרים קל וחומר: קריאת שמע דאורייתא - פוסק, הלל ומגילה דרבנן פשיטא שפוסק, או דילמא פרסומי ניסא עדיף? וענה: פוסק ואין בכך כלום. ורבה אמר: באותם ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל (החובה היא לכל אדם, והם ימי הרגל וכיוצא בהם, [ערכין י, א]) מותר לפסוק רק בין פרק לפרק ולא באמצע הפרק, ובימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל - אפילו באמצע הפרק מפסיק.

14. **פִּירוּשׁ:** אם מפני שקדמה לה בתורה, והרי פרשת ציצית קדמה לשמע ובכל זאת סידרוה בסוף. פרשת "שמע ישראל" כתובה בספר דברים (ו, ד - ט). פרשת "וְהָיָה אִם שָׁמַעַ" כתובה בספר דברים (יא, יג - כא). פרשת (ציצית) "וַיֹּאמֶר" כתובה בספר במדבר (טו, לז-מא). נמצא שפרשת ציצית קודמת לכל פרשיות קריאת שמע, וסידרוה בסוף.

"וַיֹּאמֶר" שיש בה מצוות ציצית **אֵינוֹ נוֹהֵג אֶלָּא בַּיּוֹם בְּלֵילָה** שְׁנֵאמַר (במדבר טו, לט): "וְרָאִיתֶם אֹתוֹ"¹⁵:

משנה ג

הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמֵעַ בְּלֵחַשׁ וְלֹא הַשְׁמִיעַ לְאָזְנוֹ את הקריאה - **יֵצֵא** יְדֵי חֻבַּת קְרִיאַת שְׁמַע. **רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: לֹא יֵצֵא** יְדֵי חֻבַּתוֹ, שֶׁהוּא דוֹרֵשׁ "שְׁמַע" - הַשְׁמַע לְאָזְנְךָ מֵהַ שְׁמֵעַ מוֹצִיא מִפִּיךָ¹⁶. **קָרָא** את שְׁמַע וְלֹא דִקְדָּק בְּאוֹתֵיּוֹתֶיהָ לְהוֹצִיאַן יָפָה בְּשִׁפְתָיו בְּשֵׁתִי תִיבּוֹת, כְּגוֹן: "עַל לִבְבְּךָ", "עֵשֶׂב בְּשֹׁדֶךְ", "וְאִבְדַּתְּ מִהֲרָה" - **רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: יֵצֵא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: לֹא יֵצֵא**¹⁷. **הַקּוֹרֵא לְמַפְרָע** - הַקֹּדִים פְּסוּק שְׁלִישִׁי לְשָׁנִי וּשְׁנִי לְרֵאשׁוֹן וְכִיּוֹצֵא - **לֹא יֵצֵא** יְדֵי חֻבַּתוֹ.

ר' עובדיה מברטנורא
ביום ובין בלילה: ויאמר אינו
נוהג אלא ביום. דאית ביה פ'
ציצית שאינה נוהגת בלילה,
דכתיב (במדבר טו) וראיתם
אותו: ג רבי יוסי אומר לא
יצא. דכתיב שמע, השמע
לאזנך מה שאתה מוציא מפיו.
ותנא קמא סבר שמע בכל
לשון שאתה שומע. והלכתא
כת"ק: ולא דקדק באותיותיה.
להוציאן בשפתיו יפה, בב'
תיבות שהתיבה השניה
מתחלת באות שהתיבה
הראשונה נגמרת, כגון על
לבבך, עשב בשדך, ואבדתם
מהרה, אם אינו נותן ריוח
ביניהם להפרידם נמצא קורא
אותם שתי אותיות כאות אחת:
רבי יוסי אומר יצא. והלכה כר'

יוסי. מיהו לכתחלה צריך לדקדק באותיותיה, וכן יזהר שלא יניח הגד ולא יניח הנח ולא ירפה החזק ולא יחזק הרפה, וצריך להתייזזיין של תזכרו שלא יהא נראה כאומר תשכרו בשי"ן כלומר כדי שתברכו שכר, שהרי אין ראוי לשמש את הרב על מנת לקבל פרס: הקורא למפרע. הקדים פסוק שלישי לשני ושני לראשון וכיוצא בזה: לא יצא. דכתיב והיו הדברים בהוייתן יהיו, כלומר כמו שהן סדורין בתורה. ומיהו אם הקדים פרשת ויאמר לפרשת והיה אם שמוע ופרשת והיה אם שמוע לשמע נראה דאין זה חשוב למפרע ויצא, שהרי אין סדורות כן זו לאחר זו בתורה:

ביאורים והרחבות

15. בגמרא (יד, ב) אמרו נימוק נוסף לענין הקדימויות: בדיון הוא שתקדם "שמע" ל"והיה אם שמוע" - שזה ללמוד וללמד ולעשות, "והיה אם שמוע" ל"ויאמר" - שזה יש בה ללמד ולעשות, "ויאמר" - אין בה אלא לעשות בלבד.

16. בגמרא (טו, א) למדין מאי טעמא דרבי יוסי? משום דכתיב: "שמע" - השמע לאזנך מה שאתה מוציא בפיו. ות"ק סבר: "שמע" - בכל לשון שאתה שומע. ורבי יוסי לומד מהמילה "שמע" שתיים, גם להשמיע לאזנך, וגם בכל לשון.

17. בגמרא (טו, ב) פסקו: אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: הלכה כדברי שניהם להקל. כלומר, בקריאת שמע אם לא השמיע לאזנו - יצא - כרבי יהודה, אם לא דקדק באותיותיה - יצא - כרבי יוסי.

עוד אמרו (טו, ב): "ולמדתם" - שיהא לימודך תם, שיתן ריוח בין הדבקים. ומבאר רבא כגון: "על לבבך" "על לבבכם", "בכל לבבך" "בכל לבבכם", "עשב בשדך", "ואבדתם מהרה", "הכנף פתיל", "אתכם מארץ". אמר רבי חמא ברבי חנינא: כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה - מצנין לו גיהנם, שנאמר: "בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון", אל תקרי בפרש אלא בפרש, אל תקרי בצלמון אלא בצלמות.

קָרָא את שמע **וְטָעָה** כגון שדילג על תיבה או על פסוק אחד - **יִחְזֹר לְמָקוֹם שֶׁטָעָה** - לראש הפסוק שטעה, וקורא משם על הסדר:

משנה ד

הָאֱמִינִין העוסקים במלאכתו, והגיע זמן קריאת שמע, **קורִין** את קריאת שמע אפילו כשעומדים **בְּרֹאשׁ הָאֵילָן או בְּרֹאשׁ הַנֶּדֶבֶךְ** - שורה של אבנים או לבנים בבנין, ואינם צריכים לרדת למטה לקרוא, **מָה שְׁאִינָן רְשָׁאִין לַעֲשׂוֹת כֵּן בַּתְּפִלָּה** - תפילת עמידה, שהיא בקשת רחמים וצריכה כוונה, וכשעומד בראש האילן או הנדבך חושש ליפול ואינו יכול לכוון. אבל קריאת שמע צריכה כוונה רק בפסוק ראשון, ולכן לא הטריחם לרדת למטה¹⁸:

משנה ה

חָתָן שנשא בתולה **פְּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע בְּלֵילָהּ הָרִאשׁוֹן** שנשא, משום שטרוד שמא לא ימצא לה בתולים, וזו טרדה של מצווה¹⁹. ונותנים לו ארבעה לילות, מיום רביעי **עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת** כולל מוצאי שבת **אִם לֹא עָשָׂה מַעֲשֶׂה** - אם לא בעל²⁰.

ר' עובדיה מברטנורא יחזור למקום שטעה. אם בין פרק לפרק טעה, שאינו יודע באיזה פרק הפסיק ולראש איזה פרק יחזור, חוזר להפסק ראשון שהוא והיה אם שמוע, והרמב"ם אומר שהוא ואהבת את ה'. ואם באמצע הפרק פסק שידוע הפרק שפסק בו אבל אינו יודע באיזה מקום מאותו פרק פסק, חוזר לראש אותו הפרק. היה קורא וכתבתם ואינו יודע אם הוא בוכתבתם של שמע או בוכתבתם של והיה אם שמוע חוזר לוכתבתם של שמע, ואם נסתפק לאחר שהתחיל למען ירבו אינו חוזר, שעל הרגל לשונו הוא הולך: **ד נדבך**. שורה של בנין אבנים, כמו נדבכין די אבן גלל בעזרא (ו), ואע"ג דמסתפי דלמא נפלי ולא מצו מכווני לא הצריכום חכמים לרדת, דק"ש לא בעי כוונה אלא פסוק ראשון בלבד: **מָה שְׁאִינָן רְשָׁאִין לַעֲשׂוֹת כֵּן בַּתְּפִלָּה**. דצלותא רחמי היא

ובעי כוונה, הלכך יורדין למטה ומתפללין: ה חתן. שנשא בתולה, פטור מקריאת שמע לילה ראשונה, משום דטריד שמא לא ימצאנה בתולה. ואני שמעתי שמתירא שמא יעשה כרות שפכה בבעילתו, וטרדא דמצוה היא, ורחמנא אמר ובלכתך בדרך בלכת דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת: **אִם לֹא עָשָׂה מַעֲשֶׂה**. אם לא בעל עד מוצ"ש שהם ד' לילות, טריד. ומשם ואילך לבו

ביאורים והרחבות

18. גרסינן בגמרא (טז, א): תנו רבנן: האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה, ושאר כל האילנות - יורדים למטה ומתפללין. ובעל הבית - בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, דאינו משועבד למלאכה, לפיכך אין דעתו מיושבת עליו. ועוד אמרו שם, שמה שהתירו לאומנים לקרוא בראש האילן כשבתלים ממלאכתם וקורין, זה דווקא בפרק ראשון, אבל בפרק שני יכולים לקרוא ולעבוד.

19. **פירוש**: בגמרא (טז, א) למדו: תנו רבנן: "בשבתך בביתך" - פרט לעוסק במצוה, "ובלכתך בדרך" - פרט לחתן, מכאן אמרו: הכונס את הבתולה - פטור, ואת האלמנה חייב.

20. **פירוש**: בזמן המשנה נהגו לישא אשה ביום רביעי, כדתנן בכתובות (א, א): בְּתוּלָה נִשְׁאָת לְיוֹם הָרְבִיעִי, וְאֶלְמָנָה (נישאת) לְיוֹם הַחֲמִישִׁי. (והטעם שבתולה נישאת ביום רביעי) שְׁפָעִימִים בַּשַּׁבָּת (בשבוע) בְּתֵי דִינֵין יוֹשְׁבֵין בְּעִירוֹת, בְּיוֹם הַשְּׁנִי וּבְיוֹם הַחֲמִישִׁי, שְׁאֵם הֵיָּה לוֹ טַעֲנָת

שְׂרָאָתָהּ דָם נִדָּה לאחר ששמשה מיטתה, והרי היא עכשיו טמאה בשתי טומאות: קרי ונידה - כל אלה **צְרִיכִין טְבִילָה** לדברי תורה ולתפילה, ואף על פי שאין טבילתם מטהרת אותם לגמרי, **וְרַבִּי יְהוּדָה פוֹטֵר** אותם מטבילה ומותרין להתפלל בטומאה³⁴:

פרק רביעי

זמני התפלה

משנה א

תְּפִלַּת הַשַּׁחַר שתקנוה כנגד תמיד של שחר, זמנה מתחילת היום **עַד הַצֹּאת הַיּוֹם**, כתמיד של שחר הקרב עד חצות³⁵. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת** מזריחת החמה³⁶, שסובר הוא שזמן הקרבת התמיד עד ארבע שעות.

תְּפִלַּת הַמִּנְחָה - זמנה נמשך **עַד הָעֶרֶב** כקרבן התמיד של בין הערבים שקרב עד הערב. **רַבִּי והלכה כרבי יהודה: תְּפִלַּת הַמִּנְחָה עַד הָעֶרֶב**. עד שתחשך:

ביאורים והרחבות

אף על פי שהזב טמא טומאת שבעה, ואין טבילה זו מטהרתו, עדיין הוא צריך טבילה לדברי תורה, כתקנת עזרא משום קרי. וכן נדה, אם באה להתפלל עמידה. וכן אשה שפלטה שכבת זרע - הרי היא כבעל קרי.

34. בגמרא (כו, א) שאלו: בעל קרי שראה זיבה לרבי יהודה מהו? האם נאמר שרבי יהודה פטר בזב משום שלכתחילה אינו בר טבילה (שטבילה אינה מועילה באמצע שבעה ימים של זיבה), אבל בבעל קרי שמתחילה נתחייב בטבילה, ואחר כך נטמא טומאה חמורה, יחייב בו רבי יהודה טבילה, או שמא הוא פוטר בכל מקרה, בין בזב בין בבעל קרי שראה זיבה? והשיבו מהמשנה "המשמשת וראתה נידה צריכה טבילה, ורבי יהודה פוטר", והרי "המשמשת" היא כבעל קרי שראה זיבה ובכל זאת פוטר רבי יהודה, מכאן שאין רבי יהודה מבדיל בין המקרים, ובכל מקרה הוא פוטר, כיון שעתה הטבילה לא מועילה.

35. בגמרא (כו, א) הקשו מברייטא הסותרת את הזמנים שבמשנה: "מצותה עם הנץ החמה, כדי שישמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום", הרי שזמנה של תפלת שחרית הוא מיד עם זריחת השמש ולא עד חצות? ותרצו: ברייתא זו לא נתכוונה לקבוע הלכה, אלא היא לותיקין, אותם אנשים המקדימין למצוות ומחזירים לעשות דבר בזמנו ומצותו, ומשנתנו - למאחרים, שלא יאחר יותר מחצות, שמשם ואילך עבר הזמן.

עוד למדין (כו, ב): איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות אבות תקנום, רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום. ומסקנה דמילתא, רבי יוסי ברבי חנינא סובר: תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות.

36. בגמרא (שם) שאלו האם "עד ארבע שעות" הכוונה עד ועד בכלל, כולל שעה רביעית, או

ר' עובדיה מברטנורא שראתה נדה אחר ששמשה, צריכין טבילה: ורבי יהודה פוטר. אף במשמשת שראתה נדה פטר ר' יהודה, ואף על גב דמעיקרא בת טבילה הות ואיכא למימר דלא פקעא חובת טבילה מינה. וכבר כתבנו לעיל דבטלוה לטבילותא מפני שהיתה תקנה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה:

ד א תפלת השחר עד הצות. שכן תמיד של שחר קרב עד חצות לרבנן, ולר' יהודה אינו קרב אלא עד ארבע שעות ביום. ועד ד' שעות היינו עד סוף שעה רביעית שהוא שליש היום בזמן שהיום י"ב שעות, וכן זמנה לעולם עד סוף שליש היום לפי אורך הימים וקטנן כדכתבינן לעיל גבי ק"ש.

יְהוּדָה אָמַר: עַד פֶּלַג הַמִּנְחָה - עד חצי זמן מנחה קטנה, והוא שעה ורבע קודם הלילה³⁷.
תַּפְּלַת הָעֶרֶב אֵין לָהּ קֶבַע וזמנה כל הלילה³⁸.
וְשֵׁל מוֹסָפִין - תפלת מוסף זמנה **כָּל הַיּוֹם** כקרבן מוסף הקרב כל היום. **רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: עַד שָׁבַע שָׁעוֹת** מזריחת החמה³⁹.

משנה ב

רַבִּי נְחוֹנְיָא בֶּן הַקָּנָה* הָיָה מְתַפַּלֵּל בְּכִנְיֻסָּתוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וּבִיציאתו תַּפְּלָה קֶצֶרָה. אָמְרוּ לוֹ חֲכָמִים: מַה מְקוֹם - מה טיבה של תַּפְּלָה זו? אָמַר לָהֶם: בְּכִנְיֻסָּתִי אֲנִי מְתַפַּלֵּל שֶׁלֹּא תֵאָרַע

ר' עובדיה מברטנורא
 עד פלג המנחה. זמן מנחה קטנה הוא מתשע שעות ומחצה עד הלילה, שהם שתי שעות ומחצה, נמצא פלג המנחה שהוא חצי שיעור זה שעה ורביע. ופסק ההלכה בזה, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, והרוצה לעשות כדברי חכמים ולהתפלל תפלת המנחה עד הערב יעשה, ובלבד שלא יתפלל ערבית בזמן זה, שכיון שמחשיב אותו יום לענין שמתפלל בו מנחה אינו יכול להחשיבו לילה ולהתפלל בו ערבית. ואם בא לעשות כדברי

רבי יהודה שלא להתפלל מנחה אלא עד פלג המנחה שהוא שעה ורביע קודם הלילה עושה ומשם ואילך יוכל להתפלל ערבית: אין לה קבע. זמנה כל הלילה. והא דתני אין לה קבע ולא קתני זמנה כל הלילה, לאשמעינן דתפלת ערבית רשות, לפי שהיא כנגד הקרבת איברים ופדרים שקרבים כל הלילה, והנגד רשות נענה שכיון שזרק הדם נצח הקרבן אף על פי שנטמאו איברים ופדרים או שאבדו. ומיהו האידנא קבלוה עליהם כחובה: ושל מוספין כל היום. אם אחרה אחר שבע יצא, אבל נקרא פושע וכן הלכה: ב מה מקום. כלומר מה טיבה: שלא תארע תקלה. שלא יבא מכשול על ידי, כדמפרש בברייתא,

ביאורים והרחבות

עד ולא עד בכלל ורק עד סיום שעה שלישית בלבד? ומסקנת הגמרא היא ש"עד ועד בכלל", כלומר עד סוף שעה רביעית. וכן סוף זמן תפלת המנחה לדעת רבי יהודה הוא עד סוף פלג המנחה.

37. פירוש: הואיל וזמן מנחה קטנה מתחיל מתשע שעות ומחצה של היום, נמצא שיש שתי שעות ומחצה עד הלילה, וסובר רבי יהודה שתפילת המנחה היא עד מחצית אותו זמן, היינו שעה ורבע. בגמרא (כז, א) שאלו האם הלכה כרבי יהודה גם במנחה? והמסקנה היא: **דעבד כמר - עבד, ודעבד כמר עבד.**

38. בגמרא (כז, ב) שאלו מאי אין לה קבע? והשיבו: כמאן דאמר: תפלת ערבית רשות. דאמר רב יהודה אמר שמואל: תפלת ערבית, רבן גמליאל אומר: חובה, רבי יהושע אומר: רשות. אמר אביי: הלכה כדברי האומר חובה, ורבא אמר: הלכה כדברי האומר רשות.
39. בגמרא (כח, א) למדין בשם רבי יוחנן, שהמתפלל תפלת מוספין כל היום נקרא פושע.

רבי נחוניא בן הקנה

רבי נחוניא בן הקנה היה תנא מהדור השני. היה דורש את התורה בכלל ופרט, ומסר דרך זו לתלמידיו רבי ישמעאל (שבועות כו, א). הצטיין בחסידות ובמידות נעלות, וכששאלוהו תלמידיו: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא נתכבדתי בקלון חברי, ולא עלתה על מטתי קללת חברי, וותרן בממוני הייתי (מגילה כח, א).

תַּקְלָה עַל יָדֵי - שלא אכשל בדבר הלכה ולא אגרום לכשלון חברי, וּבִיצִיאָתִי אֲנִי נוֹתֵן הוֹדִיָּה עַל חֲלָקִי שֶׁשֶׁם חֲלָקִי מְיוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ⁴⁰:

משנה ג

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בְּכָל יוֹם מִתְפַּלֵּל אָדָם - חייב להתפלל תפילת שְׁמוֹנֶה עָשָׂר⁴¹ ברכות.
רַבִּי יְהוֹשֻעַ אוֹמֵר: דִּי אִם יִתְפַּלֵּל מְעִין תְּפִילַת שְׁמוֹנֶה עָשָׂר - תפילה מקוצרת⁴². **רַבִּי עֲקִיבָא**

אומר וביציאתו מהו אומר משמע דחובה למימרינהו: ג מעין שמונה עשרה. אית דמפרשי בגמרא שאומר מכל ברכה וברכה מן האמצעיות בקוצר וחותר על כל אחת ואחת. ואית דאמרי, הבינו ה' אלהינו לדעת דרכיך, שהיא ברכה אחת שיש

ר' עובדיה מברטנורא
שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו [בן] חבירי, הרי רעה שתבא על ידי שאגרום להם שיענשו: אני נותן הודיה על חלקי. מודה על הטובה שחלק לי ששם חלקי מיושבי בית המדרש. ושתי תפלות הללו בכניסתו לבית המדרש וביציאתו חובה על כל איש ואיש לאמרן, דהכי אמרינן בברייתא בכניסתו מה הוא

ביאורים והרחבות

40. בגמרא (כח, ב) מובא הנוסח המלא של דברי רבי נחוניא בתפילתו: ת"ר: בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ביציאתו מהו אומר? מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים - אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים - אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים - אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת. נוסח האריז"ל: יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שלא נכשל בדבר הלכה, ולא נאמר על טמא טהור, ולא על טהור טמא, ולא על איסור מותר, ולא על מותר איסור, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה, ואשמח אני בהם, ולא אכשל אני בו וישמחו הם בי, כִּי ה' יִתֵּן חֶקְקָה מִפִּי דַעַת וְתִבְנוּנָה, גַּל עֵינֵי וְאַבְיֹטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרָתְךָ. ואחר כך היה מתחיל לעסוק בתורה, ואמנם תפלה אחרונה ביציאתו מבית המדרש לא שמעתי ממנו לעולם (שער המצוות בפרשת "ואתחנן").

41. בגמרא (כח, ב) שאלו הני שמונה עשרה כנגד מי? והשיבו: אמר רבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני: כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד ב"הבו לה' בני אלים" (תהלים כט). רב יוסף אמר: כנגד שמונה עשרה אזכרות שבקריאת שמע. אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה.

עוד הקשו, הרי תשע עשרה ברכות הן בתפילה ולא שמונה עשרה? ותצו: אמר רבי לוי: ברכת המינים ביבנה תקנוה. וכנגד מי תקנוה? לרבי הלל כנגד "אל הכבוד הרעים", לרב יוסף כנגד "אחד" שבקריאת שמע, לרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כנגד חוליה קטנה שבשדרה. עוד למדין: ת"ר: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים? עמד שמואל הקטן ותקנה.

42. בגמרא (כט, א) שאלו מאי מעין שמונה עשרה? והשיבו: רב אמר: מעין כל ברכה וברכה (אומר כל ברכה מהאמצעיות בקיצור, וחותרם בכל אחת ואחת), ושמואל אמר: "הבינו ה' אלהינו לדעת

אומר: אם שגורה תפלתו בפיו - שרגיל בה ויכול להתפלל בלי טעויות - יתפלל תפלת שמונה עשרה בשלמות, ואם לאו - יתפלל רק מעין שמונה עשרה:

משנה ד

רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע - כחובה קבועה, שהתפילה דומה עליו כמשא והוא מתפלל כדי למלא חובתו - **אין תפלתו תחנונים** אין בה רוח חן, אך יצא ידי חובה⁴³.

רבי יהושע אומר: המהלך במקום סכנה ואין דעתו מיושבת עליו, מתפלל תפלה קצרה והיינו שהוא אומר את הנוסח הזה: "הושע השם את עמך את ישראל, בכל פרשת העבור - אפילו בשעה שפורשים לעבירה"⁴⁴ יהיו צרכיהם לפניך. ברוך אתה ה' שומע תפלה"⁴⁵.

ר' עובדיה מברטנורא בה מעין כל הברכות האמצעיות של שמונה עשרה, וחותם ברוך אתה ה' שומע תפלה: שגורה בפיו. שהוא למוד ורגיל בה. והלכה כרבי עקיבא שמי שאין תפלתו שגורה בפיו, או בשעת הדחק, מתפלל אדם שלש ראשונות ושלש אחרונות והבינו באמצע שהיא מעין כל האמצעיות, חוץ מימות הגשמים שאינו מתפלל הבינו מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים, וחוץ ממוצאי שבתות ו"ט שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: ד העושה תפלתו קבע. שתפלתו דומה עליו כמשאוי. ולשון קבע שאומר חוק קבוע עלי להתפלל וצריך אני לצאת ממנה: מתפלל תפלה קצרה. ומה היא תפלה קצרה, שאומר הושע ה' את עמך וגו': בכל פרשת העבור. אפילו בשעה שהם פורשים לעבירה, יהיו צרכיהם גלויים לפניך לרחם עליהם. פרשת לשון פרישה, העבור של עבירה. ואין הלכה כרבי יהושע, אלא התפלה שמתפללים במקום סכנה היא צרכי עמך מרובים וכו'.

ביאורים והרחבות

דרכיך, ומול את לבבנו ליראתך, ותסלח לנו להיות גאולים, ורחקנו ממכאובנו, ודשנו בנאות ארצך, ונפוצותינו מארבע תקבץ, והתועים על דעתך ישפטו, ועל הרשעים תניף ידך, וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך, טרם נקרא אתה תענה. ברוך אתה ה' שומע תפלה" (והיא ברכה אחת במקום הברכות האמצעיות, הכוללת תוכן של כל הברכות).

43. בגמרא (כט, ב) שואלין: מאי קבע? אמר רבי יעקב בר אידי אמר רב אושעיא: **כל שתפלתו דומה עליו כמשוי**. ורבנן אמרי: **כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים**. רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו: **כל שאינו יכול לחדש בה דבר**. אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין דאמרי תרווייהו: **כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה** (תפלת יוצר עם הנץ החמה ותפלת המנחה עם שקיעת החמה - רש"י).

44. בגמרא (שם) שאלו **מאי פרשת העיבור?** ופירשו: אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה (כעס) כאשה עוברה - יהיו כל צרכיהם לפניך. איכא דאמרי, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה - יהיו כל צרכיהם לפניך.

45. בתוספתא המובאת בגמרא (כט, ב) שואלין: **איזו היא תפילה קצרה?** רבי אליעזר אומר: "עשה רצונך בשמים ממעל, ותן נחת רוח ליראך מתחת, והטוב בעיניך עשה, ברוך אתה ה'"

משנה ה

הָיָה רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר וְהִגִּיעַ זְמַן תְּפִילָּה - לֹא יִתְפַּלֵּל כִּשְׁהוּא רוֹכֵב אֲלֵא יֵרֵד. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לֵירֵד - שֶׁאֵין לוֹ מִי שִׁישְׁמֹר עַל הַחֲמוֹר - יִחְזֹר אֶת פָּנָיו כְּנֶגֶד יְרוּשָׁלַיִם, וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לְהִחְזֹר אֶת פָּנָיו - יִכּוֹן אֶת לְבָבוֹ - מִחֲשַׁבְתּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים וִיתְפַּלֵּל⁴⁶:

משנה ו

הָיָה יוֹשֵׁב בְּסִפִּינָה אוֹ בְּקֶרֶן אוֹ בְּאַסְדָּה - רִפְסוּדָה, יִכּוֹן אֶת לְבָבוֹ - מִחֲשַׁבְתּוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים:

משנה ז

רַבִּי אֱלֵעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: אֵין תְּפִלַּת הַמוֹסְפִין נִאֲמַרְתָּ אֶלָּא בְּחֶבֶר עִיר - בְּצִיבּוֹר, וְלֹא בִיחִיד, שֶׁהוּאִיל וְהִיא שֶׁבַח לָהּ וְאֵין בָּהּ תַּחֲנוּנִים, דִּי שֶׁהִצִּיבּוֹר יִתְפַּלֵּל אוֹתָהּ. וְחֻכְמֵי אֲמֹרִים: בְּחֶבֶר עִיר וְשֵׁלָא בְּחֶבֶר עִיר - בֵּין בְּצִיבּוֹר וּבֵין בִּיחִיד.

בַּחֲבֵר עִיר. בַּחֲבוּרַת הָעִיר, כְּלוּמַר בְּצִיבּוֹר וְלֹא בִיחִיד: בַּחֲבֵר עִיר וְשֵׁלָא בַּחֲבֵר עִיר. בֵּין בְּצִיבּוֹר בֵּין

ר' עובדיה מברטנורא

וּמִתְפַּלֵּל אוֹתָהּ אָדָם כִּשְׁהוּא מִהֶלֶךְ. וְאֵינוֹ מִתְפַּלֵּל לֹא ג' רֵאוּנוֹת וְלֹא ג' אַחֲרוֹנוֹת. וְכִשְׁעֵבֹר מִקּוֹם הַסִּכְנָה וְתִתִּישֵׁב דַּעְתּוֹ צִרִיךְ לַחְזֹר וְלִהְתַּפַּלֵּל תְּפִלָּה כְּתֻקָּנָה אִם לֹא עֲבָרָה עֹנֶתָהּ: ה' הִיָּה רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר יֵרֵד. אֵין הִלְכָה כִּסְתָם מִשְׁנָה ז', אֲלֵא בֵּין יֵשׁ לוֹ מִי שִׁיאֲחֹז חֲמוּרוֹ בֵּין אֵין לוֹ מִי שִׁיאֲחֹז חֲמוּרוֹ לֹא יֵרֵד, מִפְּנֵי שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ מִיוֹשֶׁבֶת עֲלָיו כִּשְׁהוּא יוֹרֵד: יִחְזֹר אֶת פָּנָיו. לְצַד יְרוּשָׁלַיִם, שְׁנֵאמַר (מְלָכִים א ח) וְהִתְפַּלְלוּ אֵלָיךְ דֶּרֶךְ אֲרָצָם: יִכּוֹן אֶת לְבָבוֹ כְּנֶגֶד בֵּית קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים. שְׁנֵא' (שם) וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמִּקְוֶה הַזֶּה: ו' בְּאַסְדָּא. עֲצִים הִרְבֵּה קְשׁוּרִים וּמִהוּדָקִים יָחַד, וּמִשִּׁטִּים אוֹתָם בְּנֵהר וּבְנֵי אָדָם הוֹלְכִים עֲלֵיהֶם. וּבִלְשׁוֹן מִקְרָא (ד"ה ב ב) קְרוּן רִפְסוּדוֹת: ז' אֵין תְּפִלַּת הַמוֹסְפִים אֲלֵא

ביאורים והרחבות

שומע תפילה". רבי יהושע אומר: "שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם, ברוך אתה ה' שומע תפילה". רבי אלעזר ברבי צדוק אומר: "שמע צעקת עמך ישראל ועשה בקשתם, ברוך אתה ה' שומע תפילה". אחרים אומרים: "צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה, ברוך אתה ה' שומע תפילה". אמר רב הונא: הלכה כאחרים.

עוד שאלו מה ההבדל בין תפלת "הביננו" לתפלה קצרה? והשיבו: הביננו - צריך שיתפלל שלש ברכות ראשונות לפניו, ושלש אחרונות לאחריה, וכאשר מגיע לביתו אינו צריך שיחזור ויתפלל, ובתפלה קצרה אינו צריך להתפלל שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות, וכאשר מגיע לביתו צריך לחזור ולהתפלל. והילכתא: הביננו - מעומד, תפילה קצרה - בין מעומד בין מהלך.

46. בגמרא (ל, א) מובאת תוספתא: ת"ר: היה רוכב על החמור והגיע זמן תפילה, אם יש לו מי שיאחז את חמורו - ירד למטה ויתפלל, ואם לאו - ישב במקומו ויתפלל, רבי אומר: בין כך ובין כך - ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו. אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי.

עוד למדין (שם): היה עומד בחוצה לארץ - יכוין את ליבו כנגד ארץ ישראל שנאמר: "והתפללו

ר' עובדיה מברטנורא
ביחיד: רבי יהודה אומר
משמו. של ר' אלעזר בן עזריה.
ואיכא בין ת"ק לרבי יהודה
יחיד הדר בעיר שאין שם
עשרה לת"ק אליבא דר' אלעזר
דאמר לא תקנוה אלא בחבר
עיר יחיד זה פטור, ולר"י אין
יחיד פטור אלא כשהוא במקום
עשרה שש"צ פוטרו. והלכה
כחכמים:

ה א אין עומדין מתוך כובד
ראש. הכנעה ומורא דכתיב
(תהלים ב) עבדו את ה' ביראה,
ועבודה זו תפלה היא: שוהים
שעה אחת. במקום שבאו
להתפלל:

רבי יהודה אומר משמו של רבי אלעזר בן עזריה:
כל מקום שיש חבר עיר - אם יש מנין
שמתפללים מוסף בעיר הזו - **היחיד פטור**
מתפלת המוספין - ששליח צבור פוטרו, ואם אין
שם מנין - צריך להתפלל ביחידות. אך לתנא קמא
היחיד פטור מתפלת מוסף בכל מקרה:

פרק חמישי

כוונת הלב בתפלת שמונה עשרה

משנה א

אין עומדין להתפלל תפילת עמידה אלא מתוך
כבוד ראש - בהכנעה ומורא, שנאמר (תהילים ב,
יא): "עבדו את ה' ביראה".⁴⁷

חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת
לפני התפילה **ומתפללים, כדי שיכוננו את לבם למקום**.⁴⁸

ביאורים והרחבות

אליך דרך ארצם, היה עומד בארץ ישראל - יכוון את ליבו כנגד ירושלים שנאמר: "והתפללו
אל ה' דרך העיר אשר בחרת", היה עומד בירושלים - יכוון את ליבו כנגד בית המקדש
שנאמר: "והתפללו אל הבית הזה", היה עומד בבית המקדש - יכוון את ליבו כנגד בית קדשי
הקדשים שנאמר: "והתפללו אל המקום הזה", היה עומד בבית קדשי הקדשים - יכוון את
ליבו כנגד בית הכפורת, היה עומד אחורי הכפורת - יראה עצמו כאילו לפני הכפורת. נמצא
עומד במזרח - מחזיר פניו למערב, במערב - מחזיר פניו למזרח, בדרום - מחזיר פניו לצפון,
בצפון - מחזיר פניו לדרום. נמצאו כל ישראל מכוונים את ליבם למקום אחד. אמר רבי אבין
ואיתימא רבי אבינא: מאי קראה - "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות" - תל שכל פיות פונים
בו.

47. בגמרא (לא, א) אמרו ת"ר: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה, אלא
מתוך הלכה פסוקה. ואמרו: רבנן עבדי כמתניתין (כובד ראש) רב אשי עביד כברייתא (הלכה
פסוקה).

עוד למדין (שם) תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך
שחוק, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים - אלא מתוך שמחה
של מצוה.

עוד למדין (שם) תנו רבנן: המתפלל צריך שיכוון את ליבו לשמים. אבא שאול אומר: סימן
לדבר, "תכין ליבם תקשיב אוזןך". תניא, אמר רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא,
כשהיה מתפלל עם הציבור - היה מקצר ועולה, מפני טורח ציבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין
עצמו - אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה? מפני כריעות והשתחויות.

48. בגמרא (לב, ב) שאלו, מנין לנו שיש לשהות בתפילה? והשיבו: אמר רבי יהושע בן לוי:
אמר קרא "אשרי יושבי ביתך" (ואחר כך "עוד יהלוך סלה"). ואמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל

ר' עובדיה מברטנורא
ביחיד: רבי יהודה אומר
משמו. של ר' אלעזר בן עזריה.
ואיכא בין ת"ק לרבי יהודה
יחיד הדר בעיר שאין שם
עשרה לת"ק אליבא דר' אלעזר
דאמר לא תקנוה אלא בחבר
עיר יחיד זה פטור, ולר"י אין
יחיד פטור אלא כשהוא במקום
עשרה שש"צ פוטרו. והלכה
כחכמים:

ה א אין עומדין מתוך כובד
ראש. הכנעה ומורא דכתיב
(תהלים ב) עבדו את ה' ביראה,
ועבודה זו תפלה היא: שוהים
שעה אחת. במקום שבאו
להתפלל:

רבי יהודה אומר משמו של רבי אלעזר בן עזריה:
כל מקום שיש חבר עיר - אם יש מנין
שמתפללים מוסף בעיר הזו - **היחיד פטור**
מתפלת המוספין - ששליח צבור פוטרו, ואם אין
שם מנין - צריך להתפלל ביחידות. אך לתנא קמא
היחיד פטור מתפלת מוסף בכל מקרה:

פרק חמישי

כוונת הלב בתפלת שמונה עשרה

משנה א

אין עומדין להתפלל תפילת עמידה אלא מתוך
כבוד ראש - בהכנעה ומורא, שנאמר (תהילים ב,
יא): "עבדו את ה' ביראה".⁴⁷

חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת
לפני התפילה **ומתפללים, כדי שיכוננו את לבם למקום**.⁴⁸

ביאורים והרחבות

אליך דרך ארצם, היה עומד בארץ ישראל - יכוון את ליבו כנגד ירושלים שנאמר: "והתפללו
אל ה' דרך העיר אשר בחרת", היה עומד בירושלים - יכוון את ליבו כנגד בית המקדש
שנאמר: "והתפללו אל הבית הזה", היה עומד בבית המקדש - יכוון את ליבו כנגד בית קדשי
הקדשים שנאמר: "והתפללו אל המקום הזה", היה עומד בבית קדשי הקדשים - יכוון את
ליבו כנגד בית הכפורת, היה עומד אחורי הכפורת - יראה עצמו כאילו לפני הכפורת. נמצא
עומד במזרח - מחזיר פניו למערב, במערב - מחזיר פניו למזרח, בדרום - מחזיר פניו לצפון,
בצפון - מחזיר פניו לדרום. נמצאו כל ישראל מכוונים את ליבם למקום אחד. אמר רבי אבין
ואיתימא רבי אבינא: מאי קראה - "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות" - תל שכל פיות פונים
בו.

47. בגמרא (לא, א) אמרו ת"ר: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה, אלא
מתוך הלכה פסוקה. ואמרו: רבנן עבדי כמתניתין (כובד ראש) רב אשי עביד כברייתא (הלכה
פסוקה).

עוד למדין (שם) תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך
שחוק, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים - אלא מתוך שמחה
של מצוה.

עוד למדין (שם) תנו רבנן: המתפלל צריך שיכוון את ליבו לשמים. אבא שאול אומר: סימן
לדבר, "תכין ליבם תקשיב אוזןך". תניא, אמר רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא,
כשהיה מתפלל עם הציבור - היה מקצר ועולה, מפני טורח ציבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין
עצמו - אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה? מפני כריעות והשתחויות.

48. בגמרא (לב, ב) שאלו, מנין לנו שיש לשהות בתפילה? והשיבו: אמר רבי יהושע בן לוי:
אמר קרא "אשרי יושבי ביתך" (ואחר כך "עוד יהלוך סלה"). ואמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל

אָפּילוּ הַמֶּלֶךְ שׁוֹאֵל בְּשִׁלּוּמוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל לֹא יִשְׁכַּחנָּה⁴⁹. וְאָפּילוּ נַחֲשׁ שְׁאִינוּ מִסּוּכָן בְּרוּךְ עַל עֲקֻבוֹ, לֹא יִפְסִיק בְּדִיבּוּר אֶת תְּפִילָּתוֹ, אֲבָל הַלִּיכָה אֵינָה הַפֶּסֶק⁵⁰:

משנה ב

בִּימּוֹת הַגִּשְׁמִים מְזַכְּרִין בְּתַפְּלַת עֲמִידָה גְבוּרוֹת גִּשְׁמִים - "מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" בְּתַחֲתֵית הַמִּתִּים - בְּבִרְכַּת הַשְּׁנִייה שֶׁל תְּפִילַת עֲמִידָה, וְאֵינָה לְשׁוֹן בִּקְשָׁה אֲלֵא לְשׁוֹן הַזְכָּרָה וּשְׁבַח, וְשׁוֹאֵלִין אֶת הַגִּשְׁמִים - "וּתֵן טַל וּמָטָר" בְּבִרְכַּת הַשְּׁנִייה - בְּבִרְכַּת הַתְּשִׁיעִית, בְּרִכַּת "בָּרַךְ עֲלֵינוּ", וְהַבְּדִלָּה - בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת אוֹמְרִים: "אַתָּה חוֹנֶנֶתנוּ" בְּחוֹנֵן הַדַּעַת - בְּבִרְכַּת הַרְבִּיעִית⁵¹.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: אוֹמְרָה בְּרָכָה רְבִיעִית בְּפָנֵי עֲצֻמָּה וְלֹא כַחֲלָק מִבְּרַכַת "חוֹנֵן הַדַּעַת".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בְּהוֹדָאָה - בְּבִרְכַת מוֹדִים⁵²:

שֶׁהִיא בְּרִכָּה רֵאשׁוֹנָה שֶׁל חוּל. וּבִירוּשָׁלַיִם אָמְרוּ מִפְּנֵי מָה תִּקְנוּ הַבְּדִלָּה בְּחוֹנֵן הַדַּעַת, שֶׁאִם אֵין

ר' עובדיה מברטנורא
אפילו המלך שואל בשלומו.
ודוקא מלך ישראל אבל מלך
גוי פוסק, פוסק שלא יהרגנו:
אפילו נחש כרוך על עקבו.
דוקא נחש שרוב פעמים אינו
נושך, אבל עקרב או אפעה מן
הדברים שודאי נושכים
וממיתים, פוסק: ב מזכירין
גבורות גשמים. משיב הרוח,
שאינו לשון בקשה אלא לשון
הזכרה ושבח. ומפני שהגשמים
אחת מגבורותיו של הקב"ה
דכתיב (איוב ה, ט-י) עושה
גדולות (עד) [ו]אין חקר...
הנותן מטר על פני ארץ, משום
הכי קרי להו גבורות גשמים:
ושאלה. ותן טל ומטר לשון
בקשה: בברכת השנים. מתוך
שהן פרנסה קבעו שאלתן
בברכת פרנסה: והבדלה.
במוצאי שבת: בחונן הדעת.

ביאורים והרחבות

צריך לשהות שעה אחת אחר תפילתו, שנאמר: "אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך". תניא נמי הכי: המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפילתו, ושעה אחת אחר תפילתו. קודם תפילתו מנין - שנאמר: "אשרי יושבי ביתך". לאחר תפילתו מנין - דכתיב: "אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך". תנו רבנן: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת, ומתפללין שעה אחת, וחוזרין ושוהין שעה אחת. וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפילה, תורתן היאך משתמרת, ומלאכתן היאך נעשית? אלא מתוך שחסידים הם - תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת.

49. בגמרא (לב, ב) למדין בשם רב יוסף: לא שנו (שלא יפסיק בתפלתו) אלא למלכי ישראל, אבל למלכי אומות העולם פוסק (שלא יהרגנו - רש"י).

50. בגמרא (לג, א) למדין בשם רב ששת: לא שנו אלא נחש, אבל עקרב - פוסק (לפי שהעקרב מסוכן לעקוץ יותר משנחש מוכן לישוך - רש"י).

51. בגמרא (לג, א) למדין מדוע צרפו את התוספות הללו לכל ברכה, מבאר רב יוסף: גבורות גשמים - מתוך ששקולה כתחיית המתים, לפיכך קבעו בתחיית המתים. שאלה בברכת השנים - מתוך שהיא פרנסה לפיכך קבעו בברכת פרנסה. הבדלה בחונן הדעת - מתוך שהיא חכמה קבעו בברכת חכמה, ורבנן אמרי: מתוך שהיא חול לפיכך קבעו בברכת חול.

52. בגמרא (לג, א) הקשו, הרי את כל הברכות, תפילות, קדושות והבדלות אנשי כנסת הגדולה תיקנו, נראה היכן תיקנו את ברכת ההבדלה, ומה מקום יש למחלוקת? ותרץ רבי יוחנן שברכה זו עברה מספר שלבים: בתחילה (בשנים הראשונות והקשות של הבית השני) קבעו בתפילה,

ר' עובדיה מברטנורא ואיני נכשל בה: שהוא מטורף. שהחולה מטורף, כמו אך טרופ טורף (בראשית מד). פי' אחר לשון טורפים לו תפלתו בפניו [ברכות ה:]. כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת: ו א כיצד מברכין. חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו

בפי' - התפילה סדורה בפי ואיני נכשל בלשוני, יודע אני שהוא - החולה מקבל - שהתפילה שהתפללו עליו נתקבלה⁵⁷, ואם לאו, יודע אני שהוא החולה מטורף - שנגזר דינו של החולה למות⁵⁸:

פרק שישי

דיני ברכות האוכלין

משנה א

פיצד מברכין על הפרות⁵⁹ לפני אכילתם? על פרות האילן אומר: "ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם בורא פרי העץ", חוץ מן היין שמפני חשיבותו, שהוא סועד את הלב ומשמחו, קבעו לו ברכה לעצמו - שעל היין אומר: "בורא פרי הגפן"⁶⁰. ועל פרות הארץ שאינם גדלים על האילן כגון עגבניות, מלפפונים, קישואים, או מיני קטניות הוא אומר: "בורא פרי האדמה", חוץ מן הפת שמפני חשיבותה, שהיא עיקר מזונו של האדם, קבעו לה ברכה לעצמה, שעל הפת הוא אומר: "המוציא לחם מן הארץ" שנאמר בתהילים (קד, יד): "להוציא לחם מן הארץ"⁶¹.

ביאורים והרחבות

57. בגמרא (שם) למדין שהמקור לסימן זה הוא מהפסוק (ישעיה נז, יט): "בורא ניב שפתים, שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו".

58. פירוש אחר: התפילה מטורפת, היינו התפילה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מתקבלת (רש"י בברכות לד, ב).

59. בגמרא (לה, א) למדין שחיוב ברכה ראשונה הוא מסברא: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה.

עוד למדין (שם) תנו רבנן: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - מעל. אמר רבא: מי שאינו יודע ברכות, תקנתו שילך אצל חכם שילמדנו ברכות, כדי שלא יבוא לידי מעילה. אמר רב יהודה אמר שמואל: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר: "לה' הארץ ומלואה". רבי לוי רמי: כתיב: "לה' הארץ ומלואה", וכתיב: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם"! לא קשיא, כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה. אמר רבי חנינא בר פפא: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל.

60. בגמרא (לה, ב) למדין שהיין - נתייחדה לו ברכה בפני עצמו מפני שתי מעלותיו: סועד ומשמח. מכל מקום, על אף מעלותיו אלו אינו מברך אחריו ברכת המזון מפני שאין אנשים קובעים עליו סעודה, ואף מי שקובע סעודה על היין - בטלה דעתו אצל כל אדם.

61. בגמרא (לה, א) מובאת מחלוקת על הנוסח המדויק של ברכת הפת, רבנן סוברים שמברך "המוציא לחם מן הארץ", רבי נחמיה סובר שמברך "מוציא לחם מן הארץ". רבא מסביר את מחלוקתם כך: ב"מוציא" כולם מודים שהוא לשון עבר, דכתיב: "אל מוציאם ממצרים",

וְעַל הִירְקוֹת - כגון כרוב, חסה ושום, שהירקות בלועים באדמה ורק העלים גדלים מעליהם, הוא **אומר: "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה"** שהם בכלל פירות הארץ.⁶²

רַבִּי יְהוּדָה אומר: על הירקות אומר: **"בּוֹרָא מִיְיָ דְּשֵׁאִים"** שלדעתו צריך לברך על כל מין ומין ברכה מיוחדת, שיהא ניכר המין בלשון הברכה.⁶³

משנה ב

מי שברך על פירות האילן **"בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה"** במקום לברך **"בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ"** - יצא ידי

ר' עובדיה מברטנורא ברכה לעצמו. וכן הפת: **בורא מיני דשאים**. לפי שיש בכלל פרי האדמה, דשאים וזרעים כגון קטניות, ור' יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין, ואין הלכה כר' יהודה. והא דתנן על הירקות אומר **בורא פרי האדמה**, הני מילי ירקות שדרכן לאכלן חיין ואכלן חיין, או שדרכן לאכלן מבושלים ואכלן מבושלים אבל אותן שדרכן לאכלן חיין ואכלן מבושלים, או שדרכן לאכלן מבושלים ואכלן חיין, אינו מברך עליהן אלא

שהכל. וירקות שאוכלין אותם בין חיין בין מבושלים מברכין עליהן בפה"א בין חיין בין מבושלים: **ב בירך על פירות האילן וכו'.** כל היכא דכי שקלי פירא איתיה לענף, ואותו הענף עצמו חוזר ומוציא פרי לשנה האחרת מקרי אילן, ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ, אבל היכא דכי שקלת

ביאורים והרחבות

המחלוקת היא ב"המוציא", שרבנן סוברים שהוא גם לשון עבר, דכתיב: **"המוציא לך מים מצור החלמיש"**, ורבי נחמיה סובר ש"המוציא" הוא לשון הווה, דכתיב **"המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים"**, ולכן לשיטתו אין להשתמש ב"המוציא" בברכת הפת שהוא לשון הווה, כברכה על דבר שהוא בעבר. ומסכמת הגמרא: והילכתא: **"המוציא לחם מן הארץ"**, דקיימא לן כרבנן, דאמרי דאפיק משמע (הוציא בעבר).

62. בגמרא (לח, ב) למדין: קתני ירקות דומיא דפת - מה פת שנשתנה על ידי האור (ואין אפייתה מגרעת את הברכה - תוספות) אף ירקות נמי שנשתנו על ידי האור (נשארים במעמדן הראשון, ומברכים עליהם **"בורא פרי האדמה"**). מכאן מסיק רבנאי בשמו של אביי: זאת אומרת: שלקות (ירקות מבושלים) מברכין עליהן **"בורא פרי האדמה"**, ממאי? מדקתני ירקות דומיא דפת. הגמרא (שם) מביאה מחלוקת בענין ברכת השלקות: דרש רב חסדא משום רבינו, ומנו - רב: שלקות מברכין עליהם **"בורא פרי האדמה"**. רבותינו היוורדין מארץ ישראל, ומנו - עולא משמיה דרבי יוחנן אמר: שלקות מברכין עליהן **"שהכל נהיה בדברו"**. ואני אומר (רב חסדא): כל שתחילתו **"בורא פרי האדמה"**, שלקו - **"שהכל נהיה בדברו"**, וכל שתחילתו **"שהכל נהיה בדברו"**, שלקו - **"בורא פרי האדמה"**. שמואל אמר: שלקות מברכין עליהם **"בורא פרי האדמה"**.

63. בגמרא (מ, א) שאלו: מאי טעמא דרבי יהודה? אמר קרא (תהילים סח כ): **"ברוך ה' יום יום"**, וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו? אלא לומר לך: כל יום ויום תן לו מעין ברכתיו, הכא נמי, **כל מין ומין תן לו מעין ברכתיו**. הילכך, לשיטתו - אף על פי שבכלל **"בורא פרי האדמה"** נכללים מינים שונים, הדשאים, כגון חסה כרוב מלפפון עגבניה וכד', וזרעונים, כגון קטניות ודגן - יברך על כל מיני הדשאים **"בורא מיני דשאים"**, ועל הזרעים יברך **"בורא מיני זרעים"**, וכן מובאת ברייתא (לז, א) לשיטת רבי יהודה: הכוסס את החיטה מברך עליה **"בורא מיני זרעים"** (ולדעת רבנן מברך **"בורא פרי האדמה"**).

ר' עובדיה מברטנורא
 ליה לפרי לא ישאר ענף
 שיחזור ויוציא פרי לשנה
 האחרת אין מברכין על הפירות
 אלא בורא פרי האדמה: ועל
 כולן אם אמר שהכל יצא.
 ואפילו על הפת ועל היין. ומיהו
 לכתחלה אין לאכול שום פרי
 אם אינו יודע תחלה שיברך
 עליו ברכה הראויה לו:
 ג נובלות. פירות שנפלו מן
 האילן קודם שנתבשלו כל
 צרכן: גובאי. חגבים טהורים:

חובת ברכה ואינו צריך לחזור ולברך, מפני שעיקר
 האילן הוא מהארץ⁶⁴.

ועל פירות הארץ אם בירך **"בורא פרי העץ"**
 במקום ברכת "בורא פרי האדמה" - **לא יצא** וצריך
 לחזור ולברך⁶⁵.

על פלם⁶⁶ - אפילו פת ויין - **אם אמר** ברכת
"שהכל נהיה בדברו" - **יצא** ידי חובת ברכה
 בדיעבד, שברכה זו היא שבח כללי לה' על כל מה
 שברא בעולמו, אך לכתחילה צריך לברך על כל דבר
 את ברכתו הראויה:

משנה ג

על דבר שאין גדולו מן הארץ⁶⁷ **אומר** לפני האכילה ברכת **"שהכל**
נברא".

על החמץ - יין שהתקלקל **ועל הנובלות** - תמרים גרועות⁶⁸ **ועל הגובאי** -
 חגב טהור **אומר** - מברך: **"שהכל"**.

על החלב ועל הגבינה ועל הביצים אומר: "שהכל".

ביאורים והרחבות

64. בגמרא (מ, א) למדין דעיקר אילן - ארעא היא (עיקר האילן הוא הארץ, והכל גדל ממנה, לכן
 אפשר לברך על פירות האילן "בורא פרי האדמה") ושיטת רבי יהודה היא, דתנן: יבש המעין ונקצץ
 האילן - מביא (ביכורים) ואינו קורא (פרשת ביכורים, שאינו יכול לומר "מן האדמה אשר נתת לי ה"),
 רבי יהודה אומר: מביא וקורא (שעיקר גידול הפרי הוא האדמה ולא העץ).

65. בגמרא (מ, א) שואלין, פשיטא הוא שאין מברכין על פירות הארץ ברכת העץ? והשיבו:
 אמר רב נחמן בר יצחק: לא נצרכה אלא לרבי יהודה דאמר "חיטה מין אילן היא", דתניא:
 אילן שאכל ממנו אדם הראשון, רבי מאיר אומר: גפן היה... רבי נחמיה אומר: תאנה היתה...
 רבי יהודה אומר: חיטה היתה... והחידוש הוא שאין לברך על פירות הארץ ברכת האילן אפילו
 לשיטת רבי יהודה, שחיטה מין אילן היא.

עוד אומרת הגמרא (שם), על איזה פרי מברכים העץ ועל איזה פרי מברכים אדמה? כאשר
 אתה נוטל את הפרי ונשאר הענף וחוזר ומוציא פרי - מברך העץ, וכאשר אתה נוטל הפרי
 ואין ענף שמוציא שוב פרי - מברך אדמה.

66. בגמרא (מ, ב) שואלין מה הכוונה "על כולן", האם על המוזכר במשנתנו - פירות האילן
 והארץ, או גם על פת ויין המובאים במשנה הקודמת? רב הונא אמר: חוץ מן הפת ומן היין
 (כיון שיש להם ברכה מיוחדת אין יוצאים בברכה כללית של "שהכל"), ורבי יוחנן אמר: אפילו פת ויין.
 67. בגמרא (מ, ב) פירטו: כגון בשר בהמות, חיות ועופות ודגים, חלב ובצים וגבינה, כמהין
 ופטירות.

68. בגמרא (שם) נחלקו האמוראים רבי זירא ורבי אילעא מאי נובלות? חד אמר: תמרים
 שנתבשלו לפני זמנם בשל השרב. וחד אמר: תמרים שנפלו מהרוח.

רבי יהודה אומר: כל מאכל שהוא מין הבא על ידי קללה כגון חומץ, נובלות וגובאי - אין מברכין עליו כלל:

משנה ד

מי שהיו לפניו מינים הרבה לאכול, על מה יברך תחילה? **רבי יהודה אומר: אם יש ביניהם מאכל מין שבעה - מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ואלו הם: חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זיתים ותמרים - מברך עליו כלומר, מין שבעה קודם. וחכמים אומרים: מברך על איזה מהם שירצה כלומר, חביב קודם⁶⁹:**

משנה ה

ברך על היין שלפני המזון - לפני ברכת "המוציא", שהיו נוהגים לשתות כוס יין כדי לעורר את התיאבון, וברך על אותו יין ששתה לפני הסעודה - פטר את היין שלאחר המזון - אחר הסעודה קודם ברכת המזון⁷⁰.

ברך על הפרפרת - מאכל שרגילים ללפת בו את

ר' עובדיה מברטנורא מין קללה. נובלות וגובאי ע"י קללה הן באים ואין הלכה כר"י: ד מין שבעה. חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון זית ותמרים, דהני עדיפי הואיל ונשתבחה בהן א"י: מברך על איזה מהם שירצה. דחביב עדיף. והלכה כחכמים: ה פטר את היין שלאחר המזון. הני מילי בשבתות וימים טובים שרגילים לקבוע על היין לאחר המזון, וכשברך על היין לפני המזון אדעתא דהכי בריך, אבל בשאר ימים שאין רגילים לקבוע עצמן על היין לאחר המזון אין היין שלפני המזון פוטר היין שלאחר המזון. וכל לאחר המזון דתנן במתניתין היינו לאחר שסלקו ידיהם מן הפת קודם שיברכו ברכת המזון: פרפרת. כל דבר שמלפתים בו את הפת, כגון בשר וביצים ודגים קרויים פרפרת. ופעמים שהיו מביאים פרפראות קודם סעודה להמשיך האכילה וחוזרים ומביאים פרפראות אחרות לאחר הסעודה אחר שמשכו ידיהם מן הפת:

ביאורים והרחבות

69. בגמרא (מא, א) למדין בשם עולא: מחלוקת בשברכותיהן שוות (כגון זיתים ותפוחים, שעל שניהם מברך בורא פרי העץ, ובא לפטור שניהן בברכה אחת), דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי: מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות - דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה (מפני שאין ברכה אחת פוטרת).

ובדבר זה נחלקו רבי אמי ורבי יצחק נפחא, חד אמר שמחלוקת רק בשברכותיהן שוות, וחד אמר שמחלוקת אף בשאין ברכותיהן שוות, ואמר רבי ירמיה: (אף שאין נפטרין שני המינים בברכה אחת, נחלקו האם צריך) להקדים, דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק: **כל הקודם בפסוק זה מוקדם לברכה**, שנאמר (דברים ח, ח): "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש". אך רבי חנן אמר: כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר (ולפי זה לא בא הכתוב להודיע שבח חשיבות הפירות בטעם שלהם, אלא שבחה של ארץ ישראל שיש בה פירות ששיעורי תורה נתלין בהן, וכיוון שכן לא הקפיד הכתוב על סדרן, שהרי בזו כולן שוין - רש"י).

70. בגמרא (מב, ב) למדין בשם רבי יוחנן: לא שנו (שיין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון) אלא כגון שבתות וימים טובים, הואיל ואדם קובע סעודתו על היין, אבל בשאר ימות השנה - מברך על כל כוס וכוס (משום שאינו מתכוון מתחילה לשתות הרבה).

הפת **שֶׁלִּפְנֵי הַמִּזוֹן - פֶּטֶר אֶת הַפְּרָפֶרֶת**
שֶׁלְאַחַר הַמִּזוֹן - לאחר הסעודה קודם ברכת המזון.

בֵּרַךְ עַל הַפֶּת ברכת "המוציא" - **פֶּטֶר** מן הברכה **אֶת הַפְּרָפֶרֶת** שאוכלה בתוך הסעודה, אפילו שלא מחמת הסעודה, שהפרפרת טפלה לפת.

בירך **עַל הַפְּרָפֶרֶת** וכגון שהיתה זו כעין פת שברכתה מזונות, כגון פירורים יבשים שנתבשלו בקערת מרק - **לֹא פֶטֶר** מברכת "המוציא" **אֶת הַפֶּת** - שאין טפל פוטר את העיקר. אבל אם בא לאכול מעשה קדרה, כגון דייסא מגרעיני דגן, נפטר בברכת "מזונות" שברך על הפרפרת. **בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: אֵף לֹא פֶטֶר** מברכת "מזונות" **מַעֲשֵׂה קִדְרָה** שכשם שאינו פוטר את הפת, כך אינו פוטר מעשה קדרה⁷¹:

משנה ו

הָיוּ יוֹשְׁבֵינִי לֶאֱכֹל בלא הסיבה, וזה סימן שלא נתועדו לאכול יחד - **כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּרֶךְ לְעֻצְמוֹ** ברכת "המוציא", ואין אחד יכול להוציא בברכתו את האחרים. אך אם **הִסְבּוּ** על מיטות, לשם סעודה בחבורה⁷² - **אֶחָד מִבְּרֶךְ "המוציא" לְכֻלָּן**⁷³. אם **בָּא לָהֶם יַיִן בְּתוֹךְ הַמִּזוֹן** - באמצע הסעודה, אף על פי שאחד יכול להוציא בברכתו את כולם -

ר' עובדיה מברטנורא
מעשה קדרה. כגון הריפות וגרש כרמל וקמח שנתבשל במים כגון הליכות וכיוצא בהן. ואית דמפרשי פרפרת דמתניתין פת הצנומה בקערה שאין בה מראה לחם דמברכים עלה בורא מיני מזונות. והשתא ניהא דאיצטריך לאשמעינן ברכך על הפרפרת לא פטר את הפת אף על גב דהיא נמי מין פת, אבל מעשה קדרה פטר. ובית שמאי סברי כשם שאם ברכך על הפרפרת לא פטר את הפת כך לא פטר מעשה קדרה. ואין הלכה כב"ש: ו' היו יושבים. בלא הסיבה, וסימן הוא שלא נתועדו לאכול יחד. שרגילים היו כשמתועדים חבורות אנשים לאכול שהיו מסובים על המטות ואוכלים ושותים בהסבת שמאל: כל אחד מברך לעצמו. שלא היה להם קבע סעודה בלא הסיבה. ומיהו אם אמרו ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלן, אע"פ שלא הסיבו כהסיבו דמי, ואחד מברך לכולם ומצטרפין נמי לזימון: בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו.

ביאורים והרחבות

71. בגמרא (שם) שואלין על דברי בית שמאי: "אף לא מעשה קדרה", על מה הם חולקים? האם על דברי הרישא: ברך על הפת פטר את הפרפרת (אף על פי שהפרפרת אינה לצורך עיקר הסעודה אלא לסיים את האכילה), ולתנא קמא כל שכן שפטר מעשה קדרה (שהוא לשם מזון ממש), ובית שמאי סוברים שהפת לא פוטרת את הפרפרת ואף לא פוטרת את המעשה קדרה. או שהם חולקים על הסיפא: ברך על הפרפרת לא פטר את הפת, פת לא, אבל מעשה קדרה כן פטר, וב"ש סברי שאפילו מעשה קדרה נמי לא פטר? תיקו.
72. בגמרא (שם) למדין מנוסח המשנה של "יושבין" ו"הסבו" קביעות סעודה. כלומר, סתם ישבו - אין זו הסיבה, אך אם הסיבה הרי יש כאן קביעות סעודה. וכאשר חבורה אומרת "נלך למקום פלוני לאכול" הרי זו קביעות סעודה אף על פי שלא הסבו.
73. בגמרא (מג, א) למדין: אמר רב: לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה, ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי בעי הסבה.

כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּרֵךְ לְעַצְמוֹ הואיל ואין בית הבליעה פנוי, ואין המסובין שמים לבם לשמוע הברכה מפי המברך. הביאו להם יין **לְאַחַר הַמְּזוֹן** - לאחר שסיימו לאכול - **אֶחָד מִבְּרֵךְ לְכֻלָּם** ומוציא אותם ידי חובתם, שכבר הם פנויים לשמוע את הברכה.

וְהוּא - המברך על היין **אֹמֵר** - מברך בשביל כולם "בורא עצי בשמים" **עַל הַמְּגֻמָּר** - עצי בשמים במחתה על האש, **אֵף עַל פִּי שְׂאִין מְבִיאִין** בפניהם **אֵת הַמְּגֻמָּר אֲלֵא לְאַחַר הַסְּעֻדָּה** - לאחר ברכת המזון, שאינו מצרכי הסעודה, מכל מקום כיון שהתחיל בברכת היין, זוכה גם בברכה על המוגמר⁷⁴.

משנה ז

אם **הֵבִיאוּ לְפָנָיו** לאכול **מְלִיחָה** - כגון דגים מלוחים **בְּתַחֲלֵהָ** כעיקר מזונו **וּפֶת עֲמוֹ** לאכול עם המליח, שקשה לו לאכול את המליח לבדו - **מִבְּרֵךְ עַל הַמְּלִיחָה וּפְטוֹר בְּכָךְ אֶת הַפֶּת, שֶׁהִפֶּת טַפְלָה לֹא** - למליח⁷⁵.

זֶה הַפֶּלֶל: כָּל מֵאֵכֶל שֶׁהוּא עֶקֶר וְעֲמוֹ יֵשׁ גַּם טַפְלָה - **מִבְּרֵךְ עַל הָעֶקֶר וּפְטוֹר בְּכָךְ אֶת הַטַּפְלָה:**

משנה ח

אם **אָכַל תְּאֵנִים עֲנָבִים וְרִמּוֹנִים** - **מִבְּרֵךְ**

המינין המוזכרים לעיל בפרשה. ובהאי קרא שלש ברכות רמיזי, וברכת זו ברכת הזן, על הארץ זו

ר' עובדיה מברטנורא
הואיל ואין בית הבליעה פנוי ואין לב המסובים פונה אל המברך אלא לבלוע מה שבפיהם. א"נ חיישינן שמא יחנק כשבא לענות אמן: והוא אומר על המוגמר. המברך ברכת המזון הוא מברך על המוגמר בורא עצי בשמים. ואע"ג דאיכא דעדיף מיניה אפ"ה כיון דאתחיל בחדא עביד לאידך: מוגמר. רגילין היו להביא אחר הסעודה עצי בשמים במחתה על האש לריח טוב: לאחר הסעודה. לאחר ברכת המזון, דהשתא לאו מצרכי הסעודה הוא, אפ"ה כיון שהתחיל בברכות אחרונות גומרין: ז מליח. כל דבר מלוח: שהפת טפלה לו. מי שאכל אכילה גסה מפירות מתוקים ביותר אוכל אחריו דבר מליח לחתך הליחות הנדבקות בגופו מחמת רוב הפירות, ומפני שאינו יכול לאכול המליח לבדו אוכל מן הפת עמו. אבל המליח לבדו עיקר והפת טפלה לו: ח מברך אחריו ג' ברכות. דכל שהוא משבעת המינים מברך אחריו שלש ברכות, דסבירא ליה לרבן גמליאל דואכלת ושבעת וברכת לאו אלהם בלבד קאי אלא אכל ז'

ביאורים והרחבות

74. בגמרא (מג, א) מדייקים מהמשנה, מדקתני "והוא אומר על המוגמר" מכלל שיש משהו עדיף מהמברך על היין, והוא הגדול והמכובד שבסעודה, ולכן ציינו במפורש "והוא", והכוונה היא שאותו **שבירך על היין הוא אשר יברך על המוגמר**, (ולמרות שיש עדיף ממנו, כיון דאתחיל בחדא עביד לאידך - רש"י).

75. בגמרא (מד, א) למדין שמקרה בו המליח עיקר והפת טפלה, הוא כאשר הוא אוכל פירות גינסור הידועים במתיקותן, וכדי להפיג את מתיקותן היה צורך לאכול מאכלים מלוחים ביותר, ומפני שאינו יכול לאכול המליח לבדו אוכל עימו פת.

אַחֲרֵיהֶן שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת של ברכת המזון, **דְּבָרֵי רֶבֶן גְּמְלִיאֵל** הסובר שעל כל שהוא משבעת המינים מברך ברכת המזון⁷⁶.

וְחֻכָּמִים אוֹמְרִים: על פירות משבעת המינים מברך לאחריהם רק **בְּרָכָה אַחַת מְעִין שְׁלֹשִׁי**.
רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: אֶפְלוּ אָכַל שֵׁלֶק - תבשיל של ירקות וְהוּא מְזוּנָה - שסומך עליו למזון, מְבָרְךָ אַחֲרָיו שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת של ברכת המזון⁷⁸.

הַשּׁוֹתֶה מַיִם לְצִמְאוֹ⁷⁹ - לרוות את צמאונו, **אוֹמֵר** - מברך **"שֶׁהֵכֵל נִהְיָ בְּדָבָרוֹ"**. **רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר:** מברך בתחילה **"בּוֹרָא נִפְשׁוֹת רְבוֹת"**.

פרק שביעי

דיני הזימון

משנה א

שְׁלֹשָׁה אנשים **שְׁאֵכְלוּ** לחם, וחייבים בברכת

ר' עובדיה מברטנורא
ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים, וכן הוא אומר (דברים ג) ההר הטוב הזה: **וְחֻכָּמִים** אחרים, מעין שלש ברכות, אם ענבים תאנים ורימונים זיתים ותמרים אכל, מברך על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה וכו', וחותרם על הארץ ועל הפירות. ובארץ ישראל חותרם על הארץ ועל פירותיה. וברכה זו עצמה מברך על היין אלא שפותח בה על הגפן ועל פרי הגפן. ועל כל דבר הנעשה מחמשת מיני דגן במקום על העץ ועל פרי העץ אומר על המחיה ועל הכלכלה וחותרם על הארץ ועל המחיה: **אֶפְלוּ אָכַל שֵׁלֶק**. של ירק: **וְהוּא מְזוּנָה**. שסומך עליו למזון מברך ג' ברכות דואכלת ושבעת אכל מאי דאכל קאי. והלכה כחכמים שאין מברכין שלש ברכות אלא אלו, ועל שבעת המינים ברכה אחת מעין שלש, ועל כל שאר דברים בורא נפשות רבות וחסרונן. ופירוש חסרונן כמו לחם ומים שאי אפשר להתקיים בלא הם, על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי, כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא נבראו יכולין הבריות להתקיים, ולא נבראו כי אם לתענוג ולתוספת טובה. ומפני שיש בברכה זו ב' ענינים הויא ברכה ארוכה ופותחת בברוך וחותרמת בברוך, כדאיתא בירושלמי שחותמים בה ברוך אתה ה' חי העולמים: השותה מים לצמא. דוקא, מברך שהכל. אבל השותה מים לבלוע מאכל שנתחב לו בגרונו וכיוצא בזה אינו מברך: **רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר בּוֹרָא נִפְשׁוֹת רְבוֹת**. מברך לפני שתיית המים. ואין הלכה כר' טרפון, אלא לפנייהם מברך שהכל ולאחריהם בורא נפשות רבות:

ביאורים והרחבות

76. בגמרא (מד, א) למדין שטעמו של רבן גמליאל הוא מכך שנאמר (דברים ח, ח-ו): "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון... ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם... ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך" וסובר רבן גמליאל שהחיוב "וברכת" מוסב על כל האמור למעלה, היינו על כל שבעת המינים.

77. חכמים סוברים כי הפסוק "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם" מפסיק בין מצוות "ואכלת ושבעת וברכת" לבין שבעת המינים שהזכרו קודם, וברכת המזון היא רק על לחם.

78. בגמרא (מד, ב) למדין בשם רב אשי, שבקלח של כרוב שנו. כלומר שלק בדרך כלל אינו אוכל מזין, אבל שלק של כרוב הוא מאכל מזין.

79. בגמרא (שם) למדין, שדוקא השותה לצמא מברך שהכל, אבל מי שנחנק מחתיכת בשר ושתה מים לזרז הבליעה אינו צריך לברך כלל.

מִפְּנֵי לֶחֶם⁸⁹, וְהִנֵּכְרִי וכן גר שמל ועדיין לא טבל, ואכל עמהם - **אֵין מְזַמְּנִין עֲלֵיהֶם** - כל אחד מאלו אינו מצטרף לזימון:

משנה ב

נָשִׁים וְעֶבְדִּים כנענים וקטנים⁹⁰ שאכלו עם שני גברים גדולים בני חורין - **אֵין מְזַמְּנִין עֲלֵיהֶם** - אינם מצטרפים לברכת הזימון.
עַד כַּמָּה מְזַמְּנִין - כמה צריך לאכול כדי שיתחייב בזימון, והוא הדין לברכת המזון? **עַד פִּזִּית** - 28.8 סמ"ק. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד פִּבִּיצָה** - 57.6 סמ"ק⁹¹:

משנה ג

פִּיצָד הַנוֹסֵחַ שָׁבוּ מְזַמְּנִין? בְּשִׁלְשָׁה שאכלו כאחד **אוֹמֵר הַמְּזַמֵּן: "נִבְרָךְ" שֶׁאֵכְלוּ מִשְׁלוֹ**.
בְּשִׁלְשָׁה וְהוּא - אם יש שלושה מלבד המזמן - **אוֹמֵר לֶחֶם הַמְּזַמֵּן: "בִּרְכוּ" שֶׁאֵכְלוּ מִשְׁלוֹ⁹²**.

נשים עם עבדים לא, משום פריצותא: עד כזית. וכן הלכה, ולא כרבי יהודה דאמר עד כביצה: **ג בְּשִׁלְשָׁה וְהוּא אוֹמֵר בִּרְכוּ**. דהא בלאו דידה איכא זימון, וכן כולם:

ביאורים והרחבות

הכסף" - כסף שיש עליו צורה ולא אסימון, וכן בהקדש שפדאו על גבי קרקע, והתורה אמרה (ויקרא כז, יט): "ונתן הכסף וקם לו", צריך לפדות בכסף.

89. בגמרא (שם) למדין שבוודאי בפחות מכזית אין מזמנין, אלא כיוון ששנה התנא בראש המשנה "כזית" שנה בסוף "פחות מכזית".

90. בגמרא (מז, ב) למדין בשם רבי יוסי: קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו, והוא סובר כרבי יהושע בן לוי דאמר: אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו - אבל עושין אותו סניף (לצירוף) לעשרה. ורבי יוחנן אמר: קטן פורח (שהביא סימנים ולא בא לכלל שְׁנִי) מזמנין עליו. ומסקנת הגמרא: ולית הילכתא ככל הני שמעתא אלא כי הא דאמר רב נחמן:

קטן היודע למי מברכין - מזמנין עליו.

91. בגמרא (מט, ב) מסביר אביי את מחלוקתם של רבי מאיר (תנא קמא) ורבי יהודה: רבי מאיר סבר: "ואכלת" - זו אכילה, "ושבעת" - זו שתיה, ואכילה בכזית. ורבי יהודה סבר: "ואכלת ושבעת" - אכילה שיש בה שביעה, ואיזו זו - בכביצה. מחלוקתם היא גם לגבי שיעור חיוב ברכת המזון, "אלא רבوتא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנין" (תוספות ד"ה "עד כמה מזמנין").

92. בגמרא (מט, ב - ג, א) נחלקו מה עדיף לומר, "נברך" או "ברכו". אמר שמואל: לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל. ושואלין הרי המברך אומר "ברכו", נמצא שהוא מוציא את עצמו מן הכלל? ותראו: אף "ברכו" (שפיר דמי, ומיהו טוב לו להיות בכלל המברכים - רש"י), ומכל מקום "נברך" עדיף.

ר' עובדיה מברטנורא
לרובא לצורך הדר נמי להא:
והנכרי. בגר שמל ולא טבל
מיירי. ואשמעינן דכל כמה דלא
טבל נכרי הוא, ולעולם אינו גר
עד שימול ויטבול: ב וקטנים
אין מזמנין עליהם. דוקא
קטנים שאין יודעים למי
מברכין, אבל קטן היודע למי
מברכין מזמנין עליו. ואיכא
מרבנותא דאמרי דלא אמרו
קטן היודע למי מברכין מזמנין
עליו אלא בבן שלש עשרה
שנה ויום אחד שלא הביא שתי
שערות והוא הנקרא קטן פורח,
אבל בבציר מהכי אין מזמנין
עליו, ואפילו יודע למי מברכין.
ובירושלמי מיייתי הלכה
למעשה דאין מזמנין על הקטן
כלל עד שיגדל ויביא שתי
שערות. ונשים מזמנות לעצמן
ועבדים מזמנין לעצמן, אבל

ר' עובדיה מברטנורא
אחד עשרה ואחד עשר רבוא.
הך רישא רבי עקיבא היא,
דאמר מה מצינו בבית הכנסת
משהגיעו לעשרה אין חילוק בין
רבים למועטים הכא נמי אין
חילוק: במאה אומר נברך לה'
אלהינו. הך סיפא כולה רבי
יוסי הגלילי היא, דאמר לפי רוב
הקהל הן מברכין שנאמר
במקהלות ברכו אלהים. ופסק
הלכה משלשה ועד עשרה, ואין
עשרה בכלל, המברך אומר
נברך שאכלנו משלו וכולן
עונים ברוך שאכלנו משלו
ובטובו חיינו. ועשרה או
מעשרה ולמעלה המברך אומר
נברך לאלהינו שאכלנו משלו,
וכולן עונים ברוך אלהינו
שאכלנו משלו ובטובו חיינו:
רבי ישמעאל אומר ברכו את
ה' המבורך. והלכה כר'
ישמעאל:

בְּעֶשְׂרֵה - אֹמֵר המזמן: "נִבְרַךְ לְאֱלֹהֵינוּ
שאכלנו משלו". **בְּעֶשְׂרֵה וְהוּא - אֹמֵר המזמן:**
"בָּרְכוּ". אֶחָד עֶשְׂרֵה וְאֶחָד עֶשְׂרֵה רְבּוּא -
מאה אלף, דינם שווה, שמעשרה ואילך אין הנוסח
משתנה. זוהי דעת רבי עקיבא⁹³.

רבי יוסי הגלילי סובר: **בְּמֵאָה - אֹמֵר המזמן:**
"נִבְרַךְ לְה' אֱלֹהֵינוּ על המזון שאכלנו". **בְּמֵאָה**
וְהוּא - אֹמֵר המזמן: "בָּרְכוּ".

בְּאַלֶּף - אֹמֵר המזמן: "נִבְרַךְ לְה' אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל על המזון שאכלנו". **בְּאַלֶּף וְהוּא -**
אֹמֵר המזמן: "בָּרְכוּ".

בְּרְבּוּא - עשרת אלפים - אֹמֵר: "נִבְרַךְ לְה' אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים
עַל הַמְּזוֹן שְׁאָכַלְנוּ". בְּרְבּוּא וְהוּא, אֹמֵר: "בָּרְכוּ".

הכלל הוא: **בְּעֶנְיָן שֶׁהוּא מְבָרַךְ - כפי נוסח המזמן,**
כָּךְ עוֹנִין אַחֲרָיו: "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים עַל הַמְּזוֹן שְׁאָכַלְנוּ".

רבי יוסי הגלילי אומר: לפי רב הקהל הן מברכין - נוסח הזכרת השם
בזימון נקבע לפי רוב הקהל, **שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, כז): "בְּמִקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים, א-דני מְמַקֵּר יִשְׂרָאֵל"** - שבקהל רב יש לברך בריבוי אזכרות.
אמר רבי עקיבא: מה מצינו בתפלה בבית הכנסת שאין חילוק, ומעשרה
ומעלה אחד מרבין ואחד מועטין אומר: "בָּרְכוּ אֶת ה'". רבי ישמעאל
אומר: בָּרְכוּ אֶת ה' הַמְּבָרַךְ - יש להוסיף בנוסח "ברכו" את המילה "המבורך":

ביאורים והרחבות

עוד למדין מהתוספתא: בין שאמר "ברכו" בין שאמר "נברך" אין תופסין אותו על כך, והנקדינן (המדקדקים) תופסין אותו על כך. **ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו.** כיצד? רבי אומר: "ובטובו" - הרי זה תלמיד חכם, "ומטובו" - הרי זה בור (שנשמע מביטוי זה כאלו רק מקצת טובו).

93. בגמרא (נ, א) הקשו שברישא "אחד עשרה ואחד עשרה רבוא" - מכאן משמע שמעשרה ומעלה מברכים אותה ברכה, ובסיפא נאמר "במאה אומר, באלף אומר ברבוא אומר" - מכאן שיש הבדל בין עשרה ליותר מעשרה? ותמצו: רבי עקיבא סובר שאין משנים את הברכה לפי מספר המברכים, וזוהי הרישא של משנתנו "אחד עשרה ואחד עשרה רבוא". ורבי יוסי הגלילי

משנה ד

שְׁלֹשָׁה שְׂאֵכְלוּ כְּאַחַד נִתְחַיְבוּ בְזִימון, וְלֹכֵן אֵינָן רְשָׁאִין לְחַלֵּק וּלְבָרֵךְ כֹּל אֶחָד לְעַצְמוֹ⁹⁴, וְכֵן אֲרַבְעָה וְכֵן חֲמִשָּׁה אֵינָם נִחְלָקִים, כִּי כֹל אֶחָד מֵהֶם מְחַיֵּב בְּזִימון.

שְׁשֵׁה נִחְלָקִין - רשאים להיחלק לשתי חבורות, כי יש להם זימון, שלושה לכאן ושלושה לכאן, **עַד עֶשְׂרֶה**. וְעֶשְׂרֶה אֵינָן נִחְלָקִין שֶׁנִּתְחַיְבוּ בְּזִימון בְּשֵׁם, עַד שִׁיהִיו עֶשְׂרִים שֶׁאֵכְלוּ כְּאַחַד, שֶׁאֵז רשאים ליחלק לשתי חבורות של עשרה עשרה:

משנה ה

שְׁתֵּי חֲבוּרוֹת שֶׁהָיוּ אוֹכְלוֹת בְּבֵית אֶחָד - כֹּל חֲבוּרָה בְּשִׁלְחָן שֶׁלָּהּ, בְּזִמּוֹן שֶׁמְקַצֵּתָן רֹאִין אֱלֹהִים אֶת אֱלֹהֵי - הָרִי אֱלֹהֵי מְצֻרָתָן לְזִמּוֹן אֶחָד, וְאֵם לֹא - אֱלֹהֵי מְזֻמְנִין לְעֶצְמוֹ, וְאֱלֹהֵי מְזֻמְנִין לְעֶצְמוֹ וְאֵינָם מְצֻטְרָפִים⁹⁵.

אֵין מְבָרְכִין עַל הַיֵּין "בורא פרי הגפן" עַד שִׁיתָן לְתוֹכּוֹ מַיִם מִפְּנֵי חֲרִיפּוֹתוֹ, שֶׁלֹּא מְזִיגְתָּ מִיָּם אֵינוֹ רְאוּי לְשִׁתִּיהָ, וְאֵין בְּרַכְתּוֹ "הַגֶּפֶן" אֶלָּא "הַעֵץ", דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְחֻכְמֵי אוֹמְרִים: מְבָרְכִין "הַגֶּפֶן" גַּם עַל יֵין שֶׁאֵינוֹ מְזוּג בְּמֵי⁹⁶:

ר' עובדיה מברטנורא

ד' אינן רשאים ליחלק. מכיון שחלה עליהם חובת זימון: וכן ארבעה וכן חמשה. אין השלשה מזמנין לעצמן והיחיד יחלק מהן, דאיהו נמי אקבע בחובת זמון: ששה נחלקים. כדי זמון לכאן וכדי זמון לכאן, עד עשרה, אבל י' אין נחלקים דאתחייבו להו בזמון שיש בו הזכרת השם, עד שיהיו עשרים, ואז יחלקו לשתי חבורות אם ירצו: ה ואם לאו אלו מזמנין לעצמן. ובזמן ששמש אחד משמש לשתי החבורות אף על פי שאין רואים אלו את אלו, השמש מצרפן: אין מברכין על היין. בורא פרי הגפן: עד שיתן לתוכו מים. לפי שהיה יינם חזק מאד ולא היה ראוי לשתייה בלא מים, הילכך אכתי לא אישתי למעליותא ולא זו מברכתו הראשונה ומברכין עליו בורא פרי העץ כענבים. ואין הלכה כרבי אליעזר:

ביאורים והרחבות

סובר לפי רוב הקהל הן מברכין שנאמר: "במקהלות ברכו אלהים", וזו הסיפא של משנתנו. ומסקנת הגמרא: הכי אמר רבא: הלכה כרבי עקיבא (וביותר מעשרה אין שינוי בברכה).

94. בגמרא (ג, א) שאלו, מה החידוש במשנה ש"אינן רשאים ליחלק", הרי כבר שנינו "שלושה שאכלו כאחת חייבים לזמן" והשיבו: החידוש הוא ב"שלושה שישבו לאכול כאחד, ועדיין לא אכלו" - אינו רשאים ליחלק. לישנא אחרינא: אמר רבי אבא אמר שמואל: הכי קתני: שלושה שישבו לאכול כאחד, אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מכיכרו - אינן רשאים ליחלק. אי נמי: ג' שבאו מג' חבורות (והיו בכל חבורה ג' בני אדם) אינן רשאים ליחלק, שכבר הוקבעו לזימון, ואפילו לא אכלו משנצטרפו יחד, שכבר גמרו סעודתם עם הראשונים, מכל מקום חייבים לזמן. אך אם כבר זימנו עליהם בחבורתם הקודמת, פרוחה מהם חובת הזימון ואינם מצטרפים. 95. בגמרא (ג, ב) למדין: תנא: אם יש שמש ביניהם - שמש מצרפן (אף על פי שאינם רואים אלו את אלו).

96. בגמרא (שם) מבואר שמכל מקום מודים חכמים לרבי אליעזר שאין מברכים על כוס של ברכת המזון עד שיתן לתוכו מים, שהוא מצווה מן המובחר.

פרק שמיני

מחלוקות בית שמאי ובית הלל בסעודה

משנה א

אלו דברים שביין בית שמאי ובית הלל בפעדה שנחלקו בהם.

מחלוקת א' בברכות הקידוש של שבתות וימים טובים:
בית שמאי אומרים: מברך אדם תחילה על קדושת היום - "ברוך.. מקדש השבת" ואחר כך מברך על היין "בורא פרי הגפן", שהיום גורם ליין שיבוא, שתחילה קדש היום ואחר כך בא היין על השולחן בשביל היום, ובית הלל אומרים: מברך תחילה על היין ואחר כך מברך על קדושת היום - שהיין גורם לברכת הקידוש שתאמר, שאם אין לו יין אינו מקדש. ועוד, שתדיר (יין) ושאינו תדיר (קדושת היום) - תדיר קודם:

משנה ב

מחלוקת ב' בעניין מזיגת היין ונטילת ידיים לסעודה:
בית שמאי אומרים: אדם הבא לסעוד, תחילה נוטלין לידיים - לסעודה, ואחר כך מוזגין במים את הפוס של יין ושותים, לפני שמברכים על הפת. ובית הלל אומרים: מוזגין את הפוס תחילה ושותים אותו, ואחר כך נוטלין לידיים - לסעודה⁹⁷:

ר' עובדיה מברטנורא

ח א אלו דברים. מברך על היום. בתחלה קדוש היום ואח"כ מברך על היין בורא פרי הגפן, שתחלה קדש היום ואחר כך בא היין על השולחן בשביל היום, וכשם שקדם לכניסה כך קודם לברכה: מברך על היין. תחלה, וה"ה למקדש על הפת, שהיין או הפת גורמים לקדוש היום שאם אין לו יין או פת לא יקדש: **ב ב ש"א נוטלין לידיים ואחר כך מוזגין את הכוס.** שאם אתה אומר מוזגין את הכוס תחלה, גזרה שמא יטמאו משקים שנפלו באחורי הכוס מחמת הידיים, שהידיים קודם נטילה תורת שני לטומאה יש להן ומטמאים את המשקים להיות תחלה, ויחזרו המשקים ויטמאו את אחורי הכוס, שהמשקים שנטמאו מטמאים כלים מדרבנן, אלא שהקילו בטומאה זו שכלי שנטמאו אחוריו במשקים טמאים לא נטמא תוכו ולא ידיו ולא אוגנו, וסברי בית שמאי אסור להשתמש בכוס שאחוריו טמאות אע"פ שלא נטמא תוכו, גזרה שמא יתזו נצוצות מתוכו על אחורי הכוס ויקבלו המשקין

טומאה מחמת אחוריו ויטמאו את הידיים. וכיון דאסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאות נוטלין לידיים תחלה ואח"כ מוזגין את הכוס, כדי שלא יקבלו המשקים שאחורי הכלי טומאה מחמת ידיים ונמצאו אחורי הכלי טמאים מחמת אותן משקים ומשתמש בו באיסור. ובית הלל סברי אין אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאות, הלכך מוזגים את הכוס תחלה ושותים אותו ואח"כ נוטלין לידיים,

ביאורים והרחבות

97. בגמרא (נב, א) למדין, תנו רבנן: בית שמאי אומרים: נוטלים לידיים ואחר כך מוזגין את הכוס, שאם אתה אומר מוזגין את הכוס תחילה - גזרה שמא יטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת ידי, ויחזרו ויטמאו את הכוס. כלומר, בית שמאי סוברים שיש ליטול ידיים תחילה ולאחר מכן למזוג את הכוס, מפני שסתם ידיים טמאות הן, וכשימזוג תחילה את הכוס, יגע בידיו בכוס והנוזלים שנשפכו מהיין אל אחורי הכוס ייטמאו מידי ויטמאו הכוס ייטמאו, ולדעת

ר' עובדיה מברטנורא

שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה ואח"כ מוזגים את הכוס גזירה שמא יהיו אחורי הכוס טמאים, שמותר להשתמש בכלי שאחוריו טמאים, ולא יהיו ידיו נגובות יפה ויטמאו אחורי הכלי המשקין שבידיו, ואותן משקין שנעשו תחלה יחזרו ויטמאו את הידים ונמצא אוכל בידים מסואבות: ג מקנה ידיו במפה. מנטילת מים ראשונים, ומניחה על השלחן ומקנה בה ידיו תמיד מזוהמת התבשיל, ולא יניחה על הכסת שהוא יושב בה, גזירה שמא יהיה הכסת ראשון לטומאה ויהיה משקה טופח במפה מחמת נגוב הידים, ואותו משקה כשנוגע בכסת נעשה ראשון, דלעולם המשקים נעשות תחלה, וחוזר ומטמא את הידים כשמקנה בה תמיד בתוך הסעודה. אבל בשלחן ליכא למגור הכי שאסור להשתמש בשלחן שהוא שני לטומאה. ובית הלל סברי מותר להשתמש בשלחן שהוא שני לטומאה, הלכך לא יניח המפה על השלחן שמא יטמאו המשקים שבמפה מחמת השלחן ויחזרו ויטמאו את האוכלים, ואם יניחה על הכסת אין לחוש כי אם שמא יטמאו ידיו, מוטב שיטמאו ידים שאין להם עיקר מן התורה, דאין נטילת ידים לחולין מן התורה, ולא יטמאו אוכלים שיש להם עיקר מן התורה דראשון עושה שני בחולין מן התורה: ד בית שמאי אומרים מכבדין את הבית. מקום שאכלו שם מכבדים אותו משויירי אוכלים שנתפררו עליו ואח"כ נוטלים לידים מים אחרונים. דפעמים שהשמש עם הארץ ומניח הפירורים

משנה ג

מחלוקת ג' בעניין ניגוב ידיים בזמן הסעודה:
בית שמאי אומרים: אחרי נטילת ידיים לסעודה **מְקַנְחֵה יָדָיו בַּמֶּפֶה** - במגבת, **וּמְנִיחָה עַל הַשֻּׁלְחָן** כדי שבשעת הסעודה יקנה בה את ידיו מזוהמת המאכלים. **ובית הלל אומרים:** מניח את המגבת **עַל הַכֶּסֶת** - כרית ישיבה שעליה הוא מיסב, ושם יקנה ידיו בשעת הסעודה⁹⁸:

משנה ד

מחלוקת ד' בעניין זמן נטילת מים אחרונים:
בית שמאי אומרים: בגמר הסעודה, תחילה **מְכַבְּדִין** - מטמאים **אֶת הַבֵּית** מפירורי הלחם שנשארו מהסעודה, **וְאַחֵר כֶּף נוֹטְלִין** מים אחרונים **לְיָדֵיהֶם** - שאם יטלו ידיים בעוד הפירורים נמצאים,

ביאורים והרחבות

בית שמאי אין להשתמש בכוס שאחוריו טמאים, משום גזרה שמא ינתזו משקין לאחורי הכוס ויקבלו המשקין טומאה מחמת אחוריו ויטמאו ידיו, ונמצא אוכל בידים מסואבות. ובית הלל אומרים: מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים, **שאם אתה אומר נוטלין לידים תחילה, גזרה שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס, ויחזרו ויטמאו את הידים.** כלומר, לדעת בית הלל מותר להשתמש בכוס שאחוריו טמאים כי לא חוששים לשמא ינתזו משקין לאחורי הכוס, לפיכך אם יטול ידיו תחילה עלולים להישאר בידיו משקין מהנטילה ואז יטמאו ידיו באמצעות המשקין שנטמאו מאחורי הכוס, ונמצא אוכל בידים מסואבות. טעם נוסף לבית הלל: תכף לנטילת ידים סעודה, לפיכך יאכל מיד לאחר הנטילה.

98. בגמרא (נב, ב) למדין: תנו רבנן: בית שמאי אומרים: מקנה ידיו במפה ומניחה על השולחן, שאם אתה אומר על הכסת - גזרה שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת, ויחזרו ויטמאו את הידים. כלומר, לבית שמאי יניח את המגבת שניגב בה את הידים על השולחן (ואין השולחן שני לטומאה, שסוברים בית שמאי: **אסור להשתמש בשולחן שהוא שני לטומאה**, מחשש שמא כהנים

ר' עובדיה מברטנורא
 שיש בהם כזית, ואם אתה
 אומר נוטלים לידיים תחלה
 נמצא אתה מפסיד את
 האוכלים שמים אחרונים נתזים
 עליהם ונמאסים. ובית הלל
 סברי אסור להשתמש בשמש
 עם הארץ, ושמש תלמיד חכם
 אינו מניח פירורים שיש בהן
 כזית אלא מסיר אותם, ואם
 נתזים המים על גבי פירורים
 שאין בהם כזית אין בכך כלום
 דפירורים שאין בהם כזית
 מותר לאבדן ביד. והלכה כבית
 שמאי בזה שמוותר להשתמש
 בשמש עם הארץ: ה' נר ומזון.
 מי שאכל בשבת במנחה
 וחשכה לו ועדיין לא גמר
 סעודתו ואין לו יין אלא שיעור

[כוס] אחד. בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה. דכולי עלמא הבדלה בסוף, דאפוקי יומא
 מאחרין ליה כי היכי דלא ליהוי עליה כמשאוי. לא נחלקו אלא על הנר ועל הבשמים, דבית שמאי
 אומרים נר ומזון ואח"כ בשמים, ובית הלל אומרים נר ובשמים כי הדדי, דברכות שאנו יכולים

ביאורים והרחבות

יאכלו עליו תרומה, והרי שני לטומאה פוסל את התרומה), שאם יניחוה על הכסת, שמא יטמאו
 משקין שבמפה הרטובה מנטילת ידיים מחמת הכסת (וייעשו המשקין ראשון לטומאה), ויחזרו
 משקין אלו ויטמאו ידיו, ונמצא אוכל בידים מסובאות.

ובית הלל אומרים: (יניח את המגבת) על הכסת, שאם אתה אומר יניח על השולחן, גזרה שמא
 יטמאו משקין שבמפה מחמת השולחן, ויחזרו ויטמאו את האוכלין הנמצאים על השולחן, כי
 לבית הלל **מותר להשתמש בשולחן שהוא שני לטומאה**, כי אין חשש שאוכלי תרומה יאכלו
 עליו, כי זריזים הם. עוד טעם לבית הלל: אין נטילת ידיים לחולין מן התורה, וכך אמרו בית
 הלל לבית שמאי: אנו חוששים לאוכלין שיטמאו, שיש לטומאתם עיקר מן התורה, ולכן אין
 להניח את המגבת על השולחן, ואילו לטומאת ידיים אין אנו חוששים כי אין נטילת ידיים
 לחולין מן התורה כלל, ומוטב שיטמאו ידיו ולא האוכלין.

99. בגמרא (נב, ב) למדין: תנו רבנן: בית שמאי אומרים: מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין
 לידיים, שאם אתה אומר "נוטלין לידיים תחילה", נמצא אתה מפסיד את האוכלין. כלומר, המים
 אחרונים ינתזו על פירורי האוכל שנשארו ויקלקלו אותם. וסברו בית שמאי **שמוותר להשתמש
 בשמש עם הארץ**, ולכן יש חשש שמא יניח את הפירורים שיש בהם כזית, ויימאסו מהנטיילה.
 ואילו בית הלל סברו **שאסור להשתמש בשמש עם הארץ**, לפיכך השמש שהוא תלמיד חכם
 נוטל את הפירורין שיש בהן כזית ומניח את הפירורין שאין בהן כזית. ובזה הלכה כבית שמאי,
 שמוותר להשתמש בשמש עם הארץ.

100. בגמרא (נב, ב) מובא שמשנתנו נשנתה על ידי רבי מאיר, אך **לשיטת רבי יהודה** המחלוקת
 אחרת:

ר' עובדיה מברטנורא
לעשותם דלא מיחזי כמשאוי
כגון נר ובשמים מקדמין להו
לברכת המזון: בית שמאי
אומרים שברא מאור האש.
שברא דמשמע לשעבר ולא
בורא דמשמע להבא. מאור
האש ולא מאורי האש, דחדא
נהורא איכא בנורא: ובית הלל
אומרים בורא. נמי משמע
לשעבר: מאורי האש. שהרבה
גוונים יש בשלהבת, אדומה
לבנה וירקונית: ו לא על הנר
ולא על הבשמים של נכרים.
נר משום דלא שבת, שהנכרי
עשה מלאכה לאורו, וקיימא לן
אור שלא שבת אין מברכין
עליו הואיל ונעבד בו עבירה.
ובשמים של נכרי, בבשמים
שהם במסבה שנכרים מסובים
בה לסעודה מיירי. והא דתנן
בסיפא ולא על הנר ולא על
הבשמים של עבודה זרה, מה

מחלוקת ו' בנוסח ברכת הנר במוצאי שבת:
בית שמאי אומרים: מברך: "ברוך... שֶׁבָּרָא
מְאֹר הָאֵשׁ" - שמברכים את ה' על שברא את אור
האש בששת ימי בראשית, ו**בית הלל אומרים:**
"**בורא מאורי האש**" - שגם "בורא" הוא לשון
עבר, וכן "מאורי" - שהרבה גוונים יש בשלהבת¹⁰¹:

משנה ו

אגב הדיון בענייני ברכות הבדלה, מביאה המשנה
הלכות נוספות בעניין ברכות הנר והבשמים:
אין מברכין בהבדלה במוצאי שבת **לא על הנר**
ולא על הבשמים של נכרים - הנר מפני שלא
שבת ממלאכת עבירה, שהגוי עשה לאורו מלאכה,
והבשמים מפני שנעשו לעבודה זרה¹⁰², **ולא על**
הנר ולא על הבשמים של מותים - הנר מפני
שנעשה לכבוד ולא לאורה, והבשמים מפני שנועדו
להעביר הסירחון, ולא לריח טוב, **ולא על הנר ולא**
על הבשמים שלפני עבודה זרה - שאסורים
טעם קאמר, מה טעם אין מברכין על בשמים של נכרים, לפי שסתם מסבת נכרים לעבודה זרה
ואין מברכין על בשמים של עבודה זרה: **ולא על הנר של מותים**. דלא אתעביד לאורה אלא לכבוד
בעלמא: **ולא על בשמים של מותים**. דלעבד ריחא עבידי: **ולא על נר ובשמים**. דעבודה זרה,

ביאורים והרחבות

בית שמאי אומרים: מזון, נר, בשמים והבדלה. ובית הלל אומרים: מזון, בשמים, נר והבדלה.
ואמר רבי יוחנן: נהגו העם כבית הלל אליבא דרבי יהודה.

101. בגמרא (נב, ב) למדין בשם רבא ש"ברא" לשון עבר הוא, והמחלוקת ב"בורא", בית שמאי
סוברים בורא - שעתיד לברוא, ולכן יאמר "ברא". ובית הלל סוברים: "בורא" הוא גם לשון
עבר, לכן יאמר "בורא". ורב יוסף אמר שהמחלוקת היא לא במילה בורא, אלא ב"מאור" פליגי,
דבית שמאי סברי "חדא נהורא איכא בנורא" (אור אחד יש באש), ובית הלל סברי "טובא נהורי
איכא בנורא" (הרבה מאורות יש באש).

102. בגמרא (נב, ב) למדין שאין מברכין על הנר של גויים במוצ"ש משום שלא שבת הנר
ובער בשבת. והטעם בבשמים, שכאן אנו עוסקים במסיבה של גויים, ואסרו בשמים של
מסיבה זו מפני שסתם מסיבת גויים לעבודה זרה. ומדקתני בסיפא של המשנה במפורש "אין
מברכים לא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה", משמע שיש להבין כך את המשנה:
מה טעם אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של נכרים - מפני שסתם מסיבת נכרים
לעבודה זרה.

בהנאה, שנאמר (דברים יג, יח): "וְלֹא יִדְבֹק בְּיָדָךְ מֵאֻמָּה מִן הַתָּרִם".
אֵין מְבָרְכִין עַל הַנֶּר עַד שִׁיאֲתוּ - שיהנו לְאֹרֹךְ
 - שיעמוד סמוך לו ויוכל ליהנות ממנו¹⁰³:

משנה ז

מחלוקת ז' בעניין מי ששכח לברך במקום שאכל:
מִי שֶׁאֵכַל סְעוּדָה וְשָׁכַח וְלֹא בֵּרַךְ בְּרַכַּת הַמִּזוֹן,
 ויצא ממקום שאכל, **בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: יַחְזוּר**
לְמִקּוֹמוֹ שאכל בתחילה **וַיְבָרֶךְ שֵׁם. וּבֵית הַלֵּל**
אוֹמְרִים: יְבָרֶךְ בְּמִקּוֹם שֶׁנִּזְכַּר ואינו חייב לחזור
 למקומו הראשון¹⁰⁴.
עַד אֵימָתִי הוּא מְבָרֵךְ לאחר שנזכר שלא בירך?
עַד כְּדֵי שִׁיתַּעֲבֹל הַמִּזוֹן שֶׁבְּמַעֲוִי¹⁰⁵ מאותה
 סעודה:

משנה ח

מחלוקת ח' - האם ברכת המזון טעונה כוס?
בֵּא לָהֶם - למסובים **זֵין לְאַחַר הַמִּזוֹן -** לאחר שסיימו את הסעודה, לפני ברכת
 המזון **וְאֵין שֵׁם אֱלֹהֵי אוֹתוֹ הַכּוֹס בְּלִבָּד, בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים:** אם ירצה
מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן תחילה **וְאַחֵר כֶּךָ מְבָרֵךְ עַל הַמִּזוֹן** ללא כוס, שאין ברכת המזון
 טעונה כוס. **וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַמִּזוֹן** תחילה **וְאַחֵר כֶּךָ מְבָרֵךְ**
עַל הַיַּיִן שברכת המזון טעונה כוס.
עוֹנִין אָמֵן אַחֵר יִשְׂרָאֵל הַמְּבָרֵךְ¹⁰⁶ אפילו לא שמע אלא סוף הברכה, **וְאֵין**

ביאורים והרחבות

103. בגמרא (נג, ב) למדין בשם רב: לא "יאותו" יאותו ממש, אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה, ואפילו בריחוק מקום (שיהא אורו ראוי ליהנות ממנו לעומדים סמוך לו, ואז מברכים עליו אפילו הרחוקים ממנו, ובלבד שיראוהו - רש"י). וכן אמר רב אשי: בריחוק מקום שנינו.
104. בגמרא (נג, ב) אמרו: מחלוקת בשכח, אבל במזיד - דברי הכל יחזור למקומו ויברך. ושאלו פשיטא, שהרי במשנה נאמר "מי ששכח" (ולא במזיד)? והשיבו: הייתי חושב שגם במזיד יחלוקו בית הלל על בית שמאי, וזה ששנינו "שכח" להודיעך כוחן של בית שמאי שגם בשכח יחזור למקומו, קמ"ל דבמזיד לכולי עלמא יחזור למקומו.
105. בגמרא (נג, ב) שאלו כמה שיעור עיכול? אמר רבי יוחנן: כל זמן שאינו רעב, וריש לקיש אמר: כל זמן שיצמא מחמת אכילתו. והקשו, והרי ריש לקיש אמר שיעור עיכול - כדי להלך ארבע מילין, ותרצו: כאן (ד' מילין) באכילה מרובה, כאן באכילה מועטת.
106. בגמרא (נג, ב) למדין שהמשנה עוסקת במקרה שאינם באים לצאת ידי חובה בברכתו.